

Revoluția română din 1989 a fost o temă relativ populară în literatura istorică, politică și sociologică a ultimelor două decenii și jumătate. Totodată, perioada de început a schimbării de regim a devenit unul dintre subiectele principale ale dezbaterilor politice lansate imediat după evenimentele din decembrie.

În 2010, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale a lansat cercetarea evenimentelor din 1989 din perspectiva comunităților minoritare. Cercetarea a fost finalizată prin redactarea celor 12 studii de caz cuprinse în acest volum. Scopul a fost documentarea, prezentarea și interpretarea, cu mijloacele adecvate de care dispune profesia de istoric, a unei fațete mai puțin cunoscute a schimbării de regim din România, a rolului și a autoorganizării minorităților/maghiarilor. Intenția nedisimulată a coordonatorilor cercetării, care sunt în același timp și editorii volumului, este ca prin aceste studii să prezinte naratiunea (științifică) proprie minorității maghiare din România și astfel să integreze acest discurs în literatura istoriografică de limba română. În același timp, cercetarea are și un caracter inovativ, pentru că introduce un element nou în studiul fenomenului. În comparație cu alte interpretări ale evenimentelor din 1989, care sunt formulate pornind de la centru, de sus și din perspectiva dominantă a națiunii titulare, cercetarea și interpretările noastre din acest volum se concentrează asupra întâmplărilor din provincie și abordează procesul schimbării de regim la nivel local.

Editori:

Nándor Bárdi • Attila Gidó • Csaba Zoltán Novák

PRIMELE FORME DE AUTOORGANIZARE A MAGHIARILOR DIN ROMÂNIA: 1989–1990

PRIMELE FORME DE AUTOORGANIZARE A MAGHIARILOR DIN ROMÂNIA: 1989–1990

Nándor Bárdi – Attila Gidó – Csaba Zoltán Novák
(editori)

Primele forme de autoorganizare a maghiarilor din România:
1989–1990

DOCUMENTA ET STUDIA MINORITATUM

Coordonatori serie:

Horváth István
Iulia Hossu

Nándor Bárdi – Attila Gidó – Csaba Zoltán Novák
(editori)

**Primele forme de autoorganizare
a maghiarilor din România:
1989–1990**

Institutul pentru Studierea Problemelor
Minorităților Naționale

Cluj-Napoca, 2014

Lector:

József Lőrincz, lector universitar UBB, Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Primele forme de autoorganizare a maghiarilor din România :

1989-1990 / Nándor Bárdi, Attila Gidó, Csaba Novák Zoltán (ed.). -

Cluj-Napoca : Editura Institutului pentru Studierea

Problemelor Minorităților Naționale, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-8377-32-2

I. Bárdi Nándor (ed.)

II. Gidó Attila (ed.)

III. Novák, Csaba Zoltán (ed.)

323.1(=511.141)(498)"1989/1990"

Corectură: Anca Sârbu

Traducere: Kozák Gyula, Rigán Lóránd, Szenkovics Dezső, Szenkovics Enikő

Design și copertă: Szentes Zágon

Tehnoredactare: Sütő Ferenc - Tipoteka Labs

Tipar: IDEA Design + Print

© Imaginea de pe copertă: Demonstrație pentru școli cu predare în limba maghiară.
Târgu Secuiesc, 10 februarie 1990. Proprietatea lui Albert Égető.

© Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

Opiniile exprimate în textul de față aparțin autorilor și ele nu reflectă în mod obligatoriu punctul de vedere al ISPMN și al Guvernului României.

CUPRINS

INTRODUCERE	7
Un nou început. Schimbarea de regim și maghiarii din România	9
BANAT, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ	17
Tibor Toró – Tamás-Zoltán Toró Autoorganizarea politică a comunității maghiare din Timișoara în urma evenimentelor din 1989	19
Attila Lehoczky Rolul minorităților naționale în Revoluția Română din 1989 și în procesul de autoorganizare din perioada următoare – cazul Aradului	61
Hajnal Tavaszi Revoluția din 1989 la Oradea	83
Tamás Sárándi „... aici nu este vorba despre politică, ci despre naționalism” Evenimentele din 1989–1990 la Satu Mare	109
Zsolt Ákosi Schimbarea de regim la Sighetu Marmăției	159
TRANSILVANIA ISTORICĂ	175
János Fodor Evenimentele schimbării de regim din Cluj-Napoca. Decembrie 1989 – mai 1990	177
Csaba Zoltán Novák Revoluție și schimbare de regim la Târgu-Mureș	215
Albert Forró Evenimentele din Miercurea Ciuc legate de Revoluția din 1989	263

Csaba Gidó	
Momentele schimbării.	
Schimbare de regim în Odorheiu Secuiesc, 16 decembrie 1989 – 10 mai 1990	311
István Sólyom	
Un oraș mic în revoluție. Gheorgheni și evenimentele schimbării de regim	337
Botond Nagy	
Șase luni furtunoase în centrul regiunii Trei Scaune, decembrie 1989 – mai 1990	353
András Tóth-Bartos	
Schimbare de regim și autoorganizarea comunității maghiare din Târgu Secuiesc (decembrie 1989 – mai 1990)	387
Index	411
Rezumat	433
Abstract	437

Revoluție și schimbare de regim la Târgu-Mureș¹

Situat la confluența dintre Ținutul Secuiesc și Câmpia Transilvaniei, orașul Târgu-Mureș a avut în anii socialismului roluri diverse și încontinuu schimbătoare în viața de zi cu zi a regiunii. Imediat după preluarea puterii de către Partidul Comunist, orașul a devenit un centru important în procesul de organizarea a partidului în Secuime. În Târgu-Mureș au fost înființate primele cursuri și școli în limba maghiară pentru membrii de partid, iar noua elită politică de aici coordona reformele și transformările socialiste: naționalizarea, reforma educațională, colectivizarea.² Elita politică de naționalitate maghiară avea un rol determinant în viața politică și administrativă a orașului. Putem chiar spune că, în ciuda noii schimbări de putere, Târgu-Mureș a rămas un oraș „tipic” maghiar. După cel de-al Doilea Război Mondial, în anul 1945, orașul avea o populație de 29.692 de locuitori, dintre care 27.778 erau maghiari și 1.802 se declarau români. În 1948 populația a crescut la 47.043 de locuitori, dintre care 34.943 maghiari și 11.000 români.³

După anul 1950, Partidul Muncitoresc Român (PMR), partid instalat pe baza modelului politic și economic sovietic, a continuat să asigure orașului un rol important în noul sistem administrativ. Târgu-Mureș a devenit reședința Regiunii Mureș, pe atunci cu competențe economice și politice „generale”: coordonarea transformării socialiste din regiune.⁴

Datorită modificării Constituției în anul 1952, Târgu-Mureș a beneficiat de prima „misiune importantă” de după cel de-al Doilea Război Mondial, devenind reședința Regiunii Autonome Maghiare (RAM). RAM a fost creată de conducerea supremă a PMR în vara anului 1952, la o „sugestie” sovietică, pentru a putea fi gestionată problema minorităților în regiunea unde maghiarii erau majoritari. Din acest moment Târgu-Mureș nu mai era o reședință tipică de regiune, așa cum nici

1 Studiul a fost realizat în cu sprijinul ISPMN și al bursei de cercetare „Bolyai János” Kutatási Ösztöndíj.

2 Specificul acestei epoci era că în primul val de aderare la mișcarea condusă de Partidul Comunist se regăseau persoane maghiare, respectiv evrei din oraș și din regiune. În 1945, în județul Mureș, populat de români și maghiari în proporții aproape egale, raportul membrilor de partid de naționalitate maghiară era de 85,49%, în 1946, de 83%, în 1947, de 73%, iar în 1948, de 55%. Csaba Zoltán Novák: Politikai átmenet és rendszerváltás Marosvásárhelyen. Adalékok Marosvásárhely 1944–1948 közötti politikátörténetéhez. In: Sándor Pál Antal, Csaba Zoltán Novák (ed.): *Marosvásárhely történetéből* 2, Editura Mentor, Târgu Mureș, 2007, 175–191.

3 *Ibidem*.

4 Stefano Bottoni: *Sztálin a székeleyeknél*. Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2008, 21–31.

RAM nu putea fi considerat o regiune tipică din toate punctele de vedere (în primul rând din considerente etnice). Noua unitate administrativă de circa 13.500 km² cuprindea aproape în totalitate fostul Ținut Secuiesc. Populația în 1956 era de 731.387 de locuitori, din care populația de naționalitate maghiară era de 565.510 persoane, cea română de 146.830 de persoane, cea germană de 3.214, iar cea evreiască de 3.032 de persoane.⁵

În această perioadă, nici la Târgu-Mureș, nici în întreaga regiune nu au existat investiții economice importante, așa că nu putem vorbi despre transformări sociale semnificative.⁶ Populația orașului creștea, dar din cauza lipsei unor proiecte economice mai mari nu s-a produs o explozie demografică. Datorită caracterului „specific” al regiunii, nici componența etnică a orașului nu s-a modificat într-o proporție semnificativă. În 1956, Târgu-Mureș avea 65.194 de locuitori, dintre care 73,7% se declara de naționalitate maghiară. Proporția românilor era de 22,4%, fără vreo diferență semnificativă față de perioada interbelică. RAM nu dispunea de o autonomie economico-politică reală, dar datorită faptului că a fost creat pentru comunitatea maghiară din regiune, din perspectiva utilizării limbii materne și a vieții culturale dispunea de drepturi specifice. Conform celor mai noi cercetări, RAM funcționa ca un fel de „seră culturală” în România socialistă.⁷

După înființarea regiunii, rolul cultural al orașului Târgu-Mureș a fost semnificativ reconsiderat, orașul devenind un pol important de „concentrație culturală”. Instituțiile de cultură și cele de educație înființate în cea de-a doua parte a anilor '40 și în perioada anilor '50 (Teatrul Secuiesc, Filarmonica, Institutul de Medicină și Farmacie – IMF) au fost completate cu instituții noi. A fost înființată o revistă literară cu răspândire națională (*Igaz Szó/Cuvânt adevărat*), s-a înființat Ansamblul Popular Secuiesc, revista *Új Élet* (Viața nouă), iar Editura de Stat avea o filială în oraș. O asemenea extindere a sistemului instituțional cultural pretindea și specialiști. Astfel, în anii '50 mulți intelectuali maghiari s-au mutat în oraș.

Noile instituții culturale aveau un rol dublu: politic și minoritar-național. Slujeau sistemul politic, dar totodată sub aspectul cultivării „culturii progresiste”, în oraș și în regiune se putea observa o viață culturală maghiară foarte intensă.⁸

Datorită misiunii politice și rețelei consolidate de instituții culturale, Târgu-Mureș a devenit cel mai important centru cultural maghiar din Transilvania pe lângă/după Cluj. Mulți reprezentanți ai elitei politice sau culturale care s-au născut, respectiv și-au desfășurat activitatea în această regiune (András Sütő, Győző Hajdu, Király Károly, Mihály Gere) au devenit cu timpul persoane importante pe plan național în sfera culturii sau a politicii. RAM și reședința de regiune, pe toată

5 *Ibidem*, 46–66.

6 Sándor Oláh: A Magyar Autonóm Tartomány a Román Népköztársaságban. In: Nándor Bárdi (ed.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az ötvenes években*. Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2005.

7 *Ibidem*, 135–241.

8 Sub denumirea de cultură progresivă regimul de atunci înțelegea acea moștenire culturală care era într-o oarecare măsură compatibilă cu ideologia și cu propaganda comunistă. Sub semnul culturii progresive maghiare, elitele maghiare din oraș și din regiune au avut posibilitatea de a cultiva tradiții culturale precum cultul Bolyai. Fostul liceu reformat a devenit Liceul „Bolyai Farkas” în anul 1956.

perioada existenței acesteia, au fost conduse de o elită maghiară, iar dintr-o perspectivă culturală, orașul putea fi socotit unul cu „caracter maghiar”.⁹

Revoluția maghiară din 1956 și interpretarea efectelor acesteia au generat schimbări semnificative în politica față de minorități la nivelul conducerii centrale a partidului. Drept consecință, au fost reconsiderate rolul și misiunea RAM, care în 1960 a fost reorganizată. Noua structură administrativă, Regiunea Mureș Autonomă Maghiară, și Târgu-Mureș nu mai erau considerate terenul unei politici minoritare speciale. Pe baza noii orientări politice a partidului, au fost desființate sau reorganizate instituțiile culturale ale minorităților. Instituțiile de învățământ cu predare exclusiv de limbă maghiară (IMF, școlile și liceele) au devenit instituții mixte, iar în cadrul instituțiilor culturale din oraș (reviste, teatru, ansambluri populare de dans) unde nu existau structuri paralele românești, acestea au fost înființate. Rețeaua instituțiilor culturale maghiare a supraviețuit, dar a suferit o pierdere semnificativă în ceea ce privește independența sa, iar Târgu-Mureș nu mai era socotit ca fiind o „seră culturală”. Schimbări semnificative au avut loc și în rândul elitei politice. Csupor Lajos, numit în funcție în anul 1960, a fost ultimul prim-secretar de naționalitate maghiară al regiunii, iar mai apoi, începând din 1968, al județului. O contraselecție bazată și pe criteriile naționale s-a putut observa în cazul selecției elitelor din regiune sau din oraș.¹⁰ Numărul și procentajul activiștilor de naționalitate română în funcțiile de conducere a crescut semnificativ.¹¹

În 1959 au fost inițiate primele investiții economice mai mari, precum construcția Combinatului Chimic, care a avut un efect și asupra demografiei orașului.¹² Reforma administrativă din 1968 practic a conservat situația existentă la începutul anilor '60.¹³ Începând cu anii '60 s-a dat startul construcției continue de noi cartiere, industrializarea a cunoscut o nouă fază de dezvoltare, fabricile și uzinele existente erau concentrate în întreprinderi mari cu mii și mii de angajați.¹⁴

Începând cu a doua parte a anilor '60, după cum s-a putut observa, odată cu creșterea numărului și a proporției locuitorilor de naționalitate română, elita politică și culturală română și-a construit treptat o structură nouă și paralelă cu sistemul instituțiilor de cultură maghiare deja existent. În discursul politic, noile concepte formu-

9 Prim-secretarul regiunii și cel al Sfatului Popular al regiunii au fost de naționalitate maghiară. Nesocotind armata, proporția maghiarilor în diferitele structuri ale partidului și ale statului, incluzând Militia și Securitatea, sau în sectorul administrației publice și în cel economic era semnificativă. Pentru detalii, vezi: Bottoni: *op. cit.*

10 Vezi, de exemplu, conducerea județului Mureș, înființat în anul 1968. Csaba Zoltán Novák: *Aranykorszak?... A Ceaușescu rendszer magyarságpolitikája (1965-1974)*. Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2010, 313.

11 Cu ocazia reorganizării RAM, în conducerea partidului s-a discutat deschis despre îmbunătățirea componenței etnice la nivelul cadrelor. Bottoni: *op. cit.*

Asupra acestui fenomen a atras atenția conducerii centrale a partidului Edgár Balogh, cu ocazia ședinței Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară. Balogh a dat ca exemplu negativ Combinatul Chimic Azomureș, unde, conform surselor care ne stau la dispoziție, s-a întâmplat să fi fost anunțat public în cazul unor posturi că nu se angajează persoane de naționalitate maghiară. Pentru detalii, vezi: Novák: *op. cit.*, 346.

12 Gagy József: *Iparosítás és nagyváros-építés Marosvásárhelyen az ötvenes-hatvanas években*. În: Sándor Pál-Antal – Csaba Zoltán Novák (ed.): *Marosvásárhely történetéből*. Vol. 2. Editura Mentor, Târgu-Mureș, 2007, 220–235.

13 Novák: *op. cit.*, 33–45.

14 Sándor Pál-Antal: *Marosvásárhely a 20. században (Várostörténeti vázlat)*. În: Pál – Antal – Novák (ed): *op. cit.*, 9–38.

late de conducerea partidului, ca „națiunea socialistă” sau „patriotismul socialist”, au devenit din ce în ce mai utilizate și determinante, iar în anii '80 au căpătat și un conținut secundar de asimilare din ce în ce mai puternică. În această interpretare, Târgu-Mureș și regiunea nu au mai fost considerate cheia și simbolul rezolvării problemelor minorităților naționale.¹⁵ Acest fenomen a atras după sine metamorfoza spațiilor publice. Denumirea mai multor străzi a fost schimbată; au apărut opere de artă stradală reprezentând istoria românilor: statuia lui Nicolae Bălcescu din Piața Victoriei (1968), statuia ecvestră a lui Avram Iancu din Piața Trandafirilor (1978).¹⁶

Începând cu a doua parte a anilor '70, reacția conducerii partidului la greutățile economice și la criza politică s-a manifestat într-un discurs de mobilizare naționalistă, în omogenizarea și în intensificarea transformării forțate a societății. Târgu-Mureș a devenit unul dintre cele mai importante terenuri politice ale acestor demersuri. Orașul a devenit una dintre locațiile cele mai importante în procesul creării „națiunii române socialiste și omogene”. În urma industrializării forțate numărul locuitorilor creștea încontinuu și implicit creștea numărul și proporția românilor.¹⁷ Paralel cu acest fenomen, bilingvismul atât de caracteristic anilor '60 a început să piardă teren. Din oraș au dispărut inscripțiile bilingve, din instituții a dispărut bilingvismul, elita maghiară locală a fost marginalizată, pierzând într-o primă etapă pozițiile-cheie, iar mai apoi chiar și pozițiile de conducere de nivel mediu din cadrul instituțiilor administrației publice și al întreprinderilor.

La sfârșitul anilor '80 funcțiile cheie politico-administrative erau deținute în mare parte de cadre de naționalitate română. În 1989, Consiliul Județean Mureș al PCR avea 16 membri de naționalitate română și 5 maghiari. Trebuie menționat și faptul că cele mai importante funcții politice (prim-secretar județean, secretar pe probleme economice, secretar pe probleme organizatorice) erau ocupate în mare parte de persoane de naționalitate română.¹⁸ Conform unui raport întocmit în urma evenimentelor din martie 1990, în perioada de dinainte de 22 decembrie 1989, în județul Mureș existau 204 întreprinderi și instituții, care dispuneau de 605 poziții de conducere, dintre care 470 (77,7%) erau ocupate de români, 132 (21,8%) de maghiari și 3 de germani. Acest raport ne arată o subreprezentare a maghiarilor, având în vedere că la vremea respectivă aproximativ 46% din populația județului era de naționalitate maghiară, iar în cazul reședinței de județ aceeași pondere era de 58%.¹⁹

În marginalizarea elitei maghiare a județului și a orașului un rol important a avut și intensificarea mobilizării naționaliste, care era susținută și coordonată de la centru. În anii '50 și '60, conducerea partidului a oferit de regulă elitei maghiare posibi-

15 Referitor la aceasta, un exemplu bun este vizita din 1966 a delegației de partid conduse de Nicolae Ceaușescu. Pentru detalii vezi: Novák: *op. cit.*, 185–195.

16 Pál – Antal – Novák (ed): *op. cit.*, 24–25.

17 Conform unor legende urbane, în cazul orașului Târgu-Mureș se desfășura o populare conștiință și intenționată din regiunile de peste Carpați. Cercetările sociologice însă ne confirmă că acest fenomen avea la bază în primul rând populația română din regiunile majoritar române din județ (Câmpia Transilvaniei, regiunea Mureșul de Sus), respectiv din județele învecinate majoritar române (Alba și Bistrița-Năsăud), și nu cea din Moldova. Vezi Valér Veres: A belső vándorlás trendjei Romániában és hatásuk a magyarlakta megyékre. In: Barna Bodó (ed.): *Romániai magyar évkönyv*. Cluj-Timișoara, 2000.

18 Arhivele Naționale Istorice Centrale, CC al PCR, Secția Organizatorică, dosar 25/1989, f. 16–23.

19 Publicat de: Csaba Zoltán Novák – Márton László: *A szabadság terhe. Marosvásárhely, 1990. március 16–21*. Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2012.

litatea alegerii identității duble (politice și naționale).²⁰ În anii '80 această posibilitate a dispărut treptat, așteptările etnoculturale și naționaliste venite de la centru au devenit din ce în ce mai puternice, fapt care a culminat cu înrăutățirea relațiilor dintre România și Ungaria.²¹ O mare parte a elitei maghiare din România, între care și foarte mulți mureșeni, nu și-a mai găsit locul în structurile de partid sau în instituțiile culturale ale acestuia, dominate din ce în ce mai puternic de o retorică naționalistă. Rupturile pe față sau mai puțin publice între fostele cadre de partid de naționalitate maghiară, intelectuali și conducerea partidului au devenit din ce în ce mai frecvente, cele mai cunoscute fiind cazurile lui András Sütő și Károly Király.

Din 1972, după ce și-a înaintat demisia din funcția de prim-secretar al județului Covasna, Károly Király și-a desfășurat o mare parte din activitate la Târgu-Mureș, de unde critica încontinuu politica partidului față de minoritățile naționale.²² András Sütő, care deținea și funcții politice, începând cu anii '80 s-a întors împotriva conducerii ceașiste a partidului (mai întâi prin mesajele operelor literare, iar apoi prin critică deschisă).²³

Marcată de numele lui Sütő și Király, „generația '68”²⁴ din județul Mureș a contestat politica partidului, nu din perspectivă ideologică, ci și în contextul politicii față de minorități. Noua generație de după cea din '68, intelectuali mureșeni care activau în diferite instituții culturale și de educație (János Lázok, András Béres, György Gálfalvi, Béla Markó etc.), căutau posibila ieșire, posibilele instrumente de autoexprimare în cadrul unor întâlniri personale sau de grup, discuții, dezbateri, încercând să facă pregătirile necesare pentru perioada ce ar urma după o posibilă cădere a dictaturii.²⁵

O atenție sporită merită în acest proces persoanele din județ și din Târgu-Mureș care au avut legături cu cazul László Tőkés. Datorită atât relațiilor de rudenie, cât și manifestărilor anticomuniste, fratele din Târgu-Mureș al preotului, profesorul András Tőkés, avea parte de o supraveghere sporită din partea organelor de partid

20 Prin aceasta înțelegem faptul că, pe lângă acceptarea și deservirea ideologiei comuniste, elitele minorităților, prin rețeaua de instituții proprii, au avut posibilitatea de a cultiva și de a conserva propria cultură. Nenumărate sunt astfel de exemple în RAM sau mai târziu, în prima parte a erei ceașiste.

21 Despre evoluția relațiilor româno-maghiare din anii '80, vezi: Novák – László: *op. cit.*, 56–61.

22 Király a fost autorul mai multor scrisori deschise și petiții adresate atât conducerii partidului, cât și opiniei publice din Ungaria. Mai pe larg vezi: Károly Király: *Nyílt kártyákkal*. Editura Napvilág, Budapesta, 1996, 86–105.

23 András Sütő: *Szemet szóért*. Editura Csokonai, Debrecen, 1993.

24 Termenul este utilizat de Bárdi Nándor, referindu-se la generația intelectualilor maghiari (András Sütő, Károly Király, Géza Domokos, Pál Bodor, János Fazekas etc.) care a fost socializată la începutul anilor '50 și a ajuns în vârful carierei în anii '60. După deschiderea pe plan ideologic și a politicii față de minorități a PCR, aceștia s-au integrat în structurile partidului sau în sistemul instituțiilor culturale ale minorității maghiare. Cariera lor a intrat în impas la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80, odată cu desăvârșirea dictaturii ceașiste și a coterii ideologice. „Generația '68” a fost urmată de o nouă generație de intelectuali, generația anilor '70-'80, ai cărei membri s-au integrat în structurile de partid mult mai puțin sau chiar deloc, și în criticile aduse politicii de partid au folosit alte instrumente și alt limbaj față de generația precedentă. Vezi: Nándor Bárdi: *A romániai magyar elit csoportjainak integrációs viszonyrendszere*. In: Nándor Bárdi – Attila Simon (ed.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006.

25 Csaba Zoltán Novák: Interviu cu István Káli Király, Béla Markó, György Gálfalvi, Târgu-Mureș. *Centrul de documentare al Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale*, Cluj-Napoca (în continuare CD-ISPMN), Colecția de interviuri 1989, dosar VII.

și ale Securității.²⁶ În 1989, avocatul Előd Kincses, având în spate câteva procese în care a luat atitudine față de abuzurile organelor de represiune ale statului, a acceptat să fie avocatul apărării pentru László Tőkés.²⁷

În anii '80, conducerea partidului a încercat să rezolve criza economică și pe cea legată de politica față de minorități prin folosirea unor cadre maghiare de partid fidele acestuia,²⁸ prin intensificarea rigorii ideologice și prin presiunile exercitate de organele Ministerului de Interne. Securitatea, considerând criticile aduse politicii față de naționalități a partidului drept semne ale naționalismului, a exercitat o presiune intensă asupra lui András Sütő, Károly Király și a altor personalități ale elitei maghiare care gândeau asemănător, aceștia fiind, după caz, supravegheați, influențați, provocați în permanență și amenințați.²⁹ În această perioadă, problema minorității maghiare era tratată de către serviciile secrete române ca o problemă de securitate națională.³⁰ Această neîncredere stigmatizantă a devenit publică atât în media și în discursul cotidian, cât și în propaganda comunistă, ceea ce a degradat și mai mult senzația de confort în rândul maghiarilor.

În ceea de-a doua parte a anilor '80, din cauza situației economice și politice existente, atât în Târgu-Mureș, cât și în județ domina o atmosferă sumbră, iar din cauza celor prezentate mai sus, populația maghiară din județ și din Târgu-Mureș se simțea și mai oprimită.³¹ În rândul comunității maghiare s-a instalat o deprimare, o decepție generală, câteodată pericolul parcă plutea în aer, iar intenția de emigrare (legală sau ilegală) s-a accentuat semnificativ.³²

Schimbarea compoziției etnice a populației din Târgu-Mureș³³

An	Total	Români	Maghiari	Evrei	Germani
1941	44 9333	1 756	42 087	5 693	378
1945	29 692	1 802	27 778	-	46
1948	47 043	11 007	34 943	762	72
1956	65 455	14 669	48 290	1 844	263
1966	86 464	24 638	60 211	776	456
1977	130 076	45 639	82 200	514	773
1992	164 445	75 851	84 493	156	558
2002	149 577	75 317	69 825	-	275

26 Csaba Zoltán Novák: Interviu cu András Tőkés, 22 noiembrie 2011, Târgu-Mureș. CD-ISPMN, Colecția de interviuri 1989, dosar VII, 1–10.

27 Csaba Zoltán Novák: Interviu cu Előd Kincses, 18 aprilie 2011, Târgu-Mureș. CD-ISPMN, Colecția de interviuri 1989, dosar VII, 6–9.

28 Győző Hajdu, cel care a preluat prerogativele lui András Sütő, și-a păstrat funcția și misiunea politică până în 1989.

29 Király: *op. cit.*, 46–65. Béla Markó: *Egy irredenta hétköznapijai*. Editura Pallas-Akadémia, Miercurea Ciuc, 2009.

30 Novák: *op. cit.*, 81–92.

31 Această stare de nemulțumire generală este reflectată și în rapoartele și analizele întocmite de organe ale Securității din județul Mureș.

32 Despre situația din Târgu-Mureș, vezi, de exemplu, György Virág: *Napló 1988–2004*. Editura Pro-Print, 2011, 13–76.

33 Árpád E. Varga: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I*. Budapest – Miercurea Ciuc, 1998, 35.

1. Lupta împotriva dictaturii

1.1. Primele acțiuni, 21 și 22 decembrie

Știrile neoficiale legate de evenimentele din Timișoara au devenit cunoscute la Târgu-Mureș foarte repede. Multe familii aveau rude, prieteni, cunoștințe în Timișoara, iar despre evenimente, pe baza unor surse de informații, au relatat atât Radio Europa Liberă, cât și diferite posturi din media maghiară. În data de 17 decembrie, în mai multe unități ale armatei a fost declarată starea de urgență, printre acestea numărându-se și cea din Târgu-Mureș. Ofițerii erau informați pe scurt despre „evenimentele vandale și huligane” din Timișoara. Conform poziției oficiale, situația era sub control, dar tensiunea se intensifica și în cadrul armatei.³⁴

Între 18 și 20 decembrie, din teamă sau din convingere, slujitorii și adepții dictaturii, consumând ultimele resurse ale autoamăgirii, și-au declarat încă o dată loialitatea față de regimul lui Nicolae Ceaușescu. În 20–21 decembrie, la mai multe instituții și întreprinderi au fost organizate ședințe, în cadrul cărora participanții (de obicei fără entuziasm) au condamnat evenimentele din Timișoara.

De exemplu, la Prodcomplex din Târgu Mureș, Eugenia Iușan, secretara organizației de partid pe întreprindere, a declarat public: „Consider în totalitate revoltătoare și totodată condamnat în profunzime faptele criminale comise împotriva țării noastre și a poporului nostru...”³⁵ Muncitorii din a doua tură de la IPL³⁶ au fost obligați să asculte împreună discursul lui Nicolae Ceaușescu. Declarații și comunicate de condamnare s-au cerut și din partea colectivelor din diferitele instituții de cultură. Pentru lucrătorii redacțiilor *Igaz Szó* (mai târziu *Látó*) și *Vatra*, comunicatul oficial a fost dat citirii într-o ședință comună.³⁷ Organizațiile județene de partid au dispus ca, având în vedere starea de urgență, fiecare fabrică și întreprindere să organizeze garda patriotică proprie, iar directorii sau directorii adjuncți să rămână în incinta întreprinderii pentru orice eventualitate.³⁸

În fabrici și în uzine situația era foarte tensionată. Constrângerile economice, consecințele reacțiilor greșite în ceea ce privește situația politică internațională și internă, au atins limita de toleranță a societății. Persoanele influente din cadrul diferitelor grupuri sau ture de muncă începuseră deja să vorbească deschis despre posibilitatea unor acțiuni. Animizitățile au fost exacerbate și de faptul că în data de 21 decembrie marile uzine au fost „luate cu asalt” de reprezentanții conducerii județene a partidului, pentru a obține de la oameni semnarea unor comunicate de condamnare a evenimentelor de la Timișoara.

Tot în data de 21 decembrie, la orele dimineții, ofițerii unităților armatei din oraș au primit ordin de a dispune militarii în diferite puncte ale orașului cu scopul

34 Ioan Judea: *Cumpăna lui martie. Val și ură*. Editura Tipomur, Târgu-Mureș, 1991, 7–9.

35 *Steaua Roșie*, 21 decembrie 1989.

36 Întreprinderea de Produse Lactate.

37 Interviu cu György Gálfalvi, *op. cit.*, 32.

38 *Ibidem*.

de a împiedica manifestanții să ajungă în centrul orașului, la sediul organizației județene a partidului.³⁹

Apărarea sediului partidului și a diferitelor instituții din centrul orașului a fost asigurată de diferitele unități ale armatei și ale forțelor de ordine. La Târgu-Mureș, ca de fapt în toată țara, armata a fost luată pe neașteptate de situația nou creată și de noul rol.⁴⁰

Ca și o caracteristică, trebuie menționat că în aceste prime faze ale acțiunilor, în uzine, în fabrici și în mici colective de muncă, cei care au început să vorbească cu voce tare despre situația creată au fost acele persoane care erau interesate de politică și de viața publică într-o măsură mai mare. Și cu ocazia mitingurilor stradale aceștia au fost cei care au dat tonul, care au fost în fruntea mulțimii. Nemulțumirea în rândul oamenilor era din ce în ce mai mare. Faptul că câteva persoane aveau curajul să spună cu voce tare că sunt nemulțumite, că la Timișoara sunt probleme, aceasta avea un efect de autoactivizare a sinelui și a declanșat reacția de rezistență și de împotrivire, în ciuda faptului că oamenilor le era frică.

Persoanele întrebate neagă în totalitate presupunerea că nemulțumirea, respectiv primele sloganuri și lozinci au fost declanșate de manipulatori. Primii așa-formatori de opinie veneau din rândurile celor care erau mai curajoși și mai îndrăzneți: „Nici nu am avut un adevărat lider, ci eram câțiva indivizi înzestrați cu mai puțină responsabilitate. Eu eram și așa o fire mai răzvrătită, iar în armată am avut de a face cu persoane de rang mai înalt, așa că nu eram impresionat de ei. Dar bineînțeles că nu pot să afirm că în unele momente nu am avut trăiri mai puternice sau că nu mi-a fost frică” – rememorează Sorin Moldovan, unul dintre liderii manifestațiilor din Târgu-Mureș.⁴¹

La Imatex, una dintre cele mai importante uzine din Târgu-Mureș, primele reacții de rezistență au fost declanșate de faptul că s-a solicitat semnarea unui comunicat de dezaprobare și de condamnare a evenimentelor de la Timișoara. Chiar și primele lozinci au accentuat solidaritatea cu Timișoara, primele sloganuri anti-ceaușiste și anticomuniste apărând mai târziu.⁴²

În data de 21 decembrie, în jurul orei 11, o parte dintre muncitorii din uzina Imatex, o uzină producătoare de unelte pentru industria ușoară, au pornit spre centrul orașului. Un alt grup de la IRA⁴³ și de la uzina Metalotehnica li s-a alăturat. Mulțimea a sosit în fața sediului partidului, înconjurat și apărât de cordon de

39 Alesandru Duțu: *Revoluția din 1989. Cronologie*. Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2006, 163.

40 Armata se lupta de altfel cu o criză morală. Începând cu anii '70, regimul folosea din ce în ce mai mult soldații pentru anumite activități economice. Destul de des s-a întâmplat ca după o foarte scurtă perioadă de instrucție, soldații să fie folosiți pentru recoltat produse agricole, în construcții sau în unele cazuri chiar și la minerit. Erau trimiși în cariere unde lucrau în condiții vitrege. Criza din armată era accentuată și de o amplă schimbare a ofițerilor militari, cauzată de intensă neîncredere a lui Ceaușescu. În anii '80, mai mulți ofițeri de rang înalt, considerați de regim ca nefiind de încredere, au fost pensionați sau li s-a refuzat avasarea în grad. Silviu Brucan: *Generația irosită. Memorii*. Editurile Univers și „Calistrat Hogaș”, București, 1992, 174–178.

41 Csaba Zoltán Novák: Interviu cu Sorin Moldovan, 21 martie 2011, Târgu-Mureș, *CD-ISPMN*, Colecția de interviuri 1989, dosar VII, 8.

42 Csaba Zoltán Novák: Interviu cu Alpár Benjamin Hamar, 7 februarie 2011, Târgu-Mureș. *CD-ISPMN*, Colecția de interviuri 1989, dosar VII, 12–14.

43 Întreprinderea de Reparații Auto.

milițieni și de soldați, și a cerut să fie primită de prim-secretarul județean, Viorel Igret. Manifestanții erau în general pașnici, incidentele limitându-se la spargerea câtorva vitrine de magazin. Spre seară mulțimea s-a împuținat, liderii încercând să adune noi oameni din cartiere.⁴⁴

Mulțimea reîntoarșă în centru a fost întâmpinată de un cordon de militari și milițieni. Forțele de ordine au ridicat din mulțime câteva persoane, după care au intervenit cu gaze lacrimogene și tunuri de apă în încercarea de a dispersa manifestanții, dar fără rezultat. Primele focuri de armă au fost trase în jurul orei 21. Cei prezenți la fața locului susțin că în seara de 21 decembrie, în zona Hotel Grand, Palatul de Cultură și poșta au fost arestați în jur de 70-80 de oameni. Majoritatea lor au fost urcați în mașinile Miliției și transportați în clădirea Securității, unde au fost bătuți și brutalizați. Cordonul forțelor de represiune a rămas pe loc și a asigurat paza sediului partidului toată noaptea. Un grup al nomenclaturiştilor locali și cei sosiți de la București au înnoptat în sediul de partid.⁴⁵

În seara zilei de 21 decembrie 1989, șase târgumureșeni au fost împușcați mortal: Adrian Hidoș, de 21 de ani, Lajos Hegyi, de 25 de ani, Károly Pajka, de 33 de ani, Ilie Muntean, de 30 de ani, Sándor Bodoni, de 33 de ani și Ernő Tamás, de 38 de ani. La spitalul județean au primit îngrijiri medicale 18 răniți, dar numărul lor a fost mult mai mare.⁴⁶

Despre evenimentele petrecute la Târgu-Mureș în data de 21 decembrie a fost întocmit un raport oficial. Conform Procuraturii Militare, forțele de represiune au procedat conform legilor, scopul principal fiind dispersarea manifestanților, nepriind ordin de la superiori pentru deschiderea focului. Conform acestui raport, rafalele trase care au cauzat și decese pot fi puse pe seama haosului cauzat de situația existentă. Într-unul dintre cazuri accidentul a fost produs de manifestanții care au încercat să se urce pe blindatele armatei, iar în celălalt, de schimbarea bruscă a direcției împușcăturilor trase în aer, fapt ce s-a putut întâmpla din cauza panicii create și nu la ordin.⁴⁷

În dimineața zilei de 22 decembrie, ziariștii locali au mai transmis un apel (pentru ultima dată) către populație, atrăgând atenția ca „în cadrul fiecărei unități economice, la locurile de muncă să fie formate grupuri pregătite pentru luptă în vederea apărării bunului public, a ordinii și a liniștii, respectiv a suveranității și a independenței țării.”⁴⁸ La ora 6 Miliția a primit ordin de a închide centrul orașului pentru că vor avea loc noi demonstrații.

Într-adevăr, la orele diminetii muncitorii au ieșit pe străzi, în număr și mai mare decât ziua precedentă. În memoriile sale Károly Király scrie că a fost invitat de delegațiile mai multor unități economice (Ilefor, Fabrica de Piele, Fabrica de Conserve) să se alăture mulțimii.⁴⁹ Király a acceptat invitația și a sosit în centrul orașului

44 Novák – László: *op. cit.*, 26–28.

45 *Ibidem*.

46 *Nepiűjság*, 26 decembrie 1989.

47 Rezoluția Procuraturii Militare din 22.10.2003. Documentul a fost pus la dispoziția noastră de Hamar Alpár. *CD-ISPMN*, Colecția de interviuri 1989, dosar VII.

48 *Steaua roșie*, 23 decembrie 1989.

49 Interviu cu Király Károly. Interviu realizat de Ágnes Maksay și Csaba Zoltán Novák. Interviuul se poate regăsi în arhiva studioului Video Pontes din Cluj-Napoca.

cu mulțimea.⁵⁰ În timpul marșului au prins contur și primele cereri formulate de protestatari: demisia lui Ceaușescu, lichidarea Securității, egalitate pentru toți cetățenii, indiferent de apartenența etnică, grevă generală până la căderea lui Ceaușescu, solidaritate cu Timișoara. Mulțimea a scandat diferite lozinci, majoritatea în limba română: „Fără violență!”, „Vrem cu Timișoarara!”, „Noi suntem poporul!”, „Libertate!”, „Jos Ceaușescu!”.

Ad-hoc a fost înființat și o organizație numită Forumul Frăția, făcând referire la consensul și alianța dintre cele două etnii.⁵¹ În centrul orașului Károly Király, Aurel Florian⁵² și alți lideri ai manifestanților au ținut scurte discursuri, încercând să încurajeze mulțimea. Există surse care susțin că unii lideri ai protestatarilor au fost deschiși să poarte negocieri cu prim-secretarul județean al partidului, Ilie Viorel Igrăș.⁵³ Pe baza acestor informații se poate presupune că nici protestatarii, nici liderii acestora nu au crezut în faptul că conducerea centrală a partidului se va prăbuși în câteva ore, considerând util un eventual dialog cu reprezentanții locali ai puterii.

Elita județeană a partidului – ca și în cazul altor județe – a făcut dovadă de o mare nesiguranță în gestionarea situației de criză existente. Din cauza puternicei centralizări, a devenit clar că neputința și incapacitatea puterii centrale atrage după sine căderea elitelor locale, elite care, datorită noilor mecanisme politice implementate începând cu anii '70 (rotația cadrelor), și-au pierdut legăturile locale, cunoștințele specifice locului, și din această cauză și capacitatea de a gestiona pe plan local situațiile de criză și conflictele. Conducerea locală a partidului, Viorel Igrăș personal s-a dovedit incapabil să detensioneze situația existentă în reședința de județ, aplicând într-un mod mecanic toate ordinele și instrucțiunile primite în cadrul teleconferințelor.

În dimineața zilelor de 21 și 22 decembrie, activiștii de partid încercau încă să convingă oamenii să intre la lucru. Au organizat ședințe după modelul bucureștean, care nu o dată au produs reacții contrare celor dorite, pentru că au făcut posibil ca muncitorii nemulțumiți să se strângă la un loc. Elita locală nu și-a dat seama, nu a îndrăznit să recunoască oficial că evenimentele cu care se confruntau nu erau de fapt acțiuni ale unor organizații externe de spionaj sau acțiuni revizioniste, așa cum afirma conducerea superioară a partidului, ci realmente aveau la bază nemulțumirea socială și erau o revoltă populară.

1.2. Căderea dictaturii, alegerea noilor organe ale puterii și normalizarea situației

Situația de impas creată în centrul Târgu-Mureșului în dimineața zilei de 22 decembrie a fost soluționată de vestea fugii lui Ceaușescu. După aflarea veștii căderii dictatorului, majoritatea liderilor locali de partid au părăsit sediul partidului prin ieșirile din spate ale clădirii, care treceau prin hotelul partidului. Cei care au

50 Király: *op. cit.*, 141.

51 *Ibidem*.

52 Politician social-democrat din județul Mureș, fost deținut politic.

53 *Arhiva Consiliului Județean Mureș* (ACJM), inventar 36/1990, dosar 6, f. 60–64. Ședința Consiliului Județean Provizoriu al Frontului Salvării Naționale din Mureș (CJP FSN) din data de 13 ianuarie.

rămas în sediu încercau cu ajutorul unui sistem de sonorizare să stabilească un dialog cu protestatarii.⁵⁴ Conform celor spuse de Károly Király, Viorel Igreș l-a sunat cam la 2-3 zile după evenimentele din 22 decembrie. Atunci era deja plecat din oraș, fiind undeva în regiunea Aiudului. Și-a manifestat dorința de a sprijini noile organe ale puterii. După spusele lui, Király l-a sfătuit să nu se întoarcă pentru că exista pericolul de a fi linșat.⁵⁵

În jurul orei 12.30 o parte dintre protestatari au intrat în sediul partidului, de unde, în uralele manifestanților, au aruncat pe geamuri cărți, documente, portrete, stemele partidului, spărgându-le și dându-le foc. Distrugerea simbolurilor vechi ale dictaturii, distrugerea colectivă a cărților a însemnat o bucurie specială pentru protestatari. Printre cererile formulate de mulțime se regăsea și cea care se referea la tragerea la răspundere a persoanelor responsabile pentru deschiderea focului. Români și maghiari cântau împreună *Hora Unirii*.

Liderii protestatarilor și formatorii de opinie sosiți la fața locului s-au retras în Palatul Culturii. De acolo s-au adresat mulțimii adunate în piața centrală și au început primele negocieri. În jurul orei 14.00 Károly Király a ținut un discurs public, vorbind despre libertate și făcându-l responsabil pe dictator pentru situația din țară. I-a rugat pe cei aflați în sediul partidului să pună capăt distrugerii și să părăsească clădirea.⁵⁶ O parte a mulțimii s-a deplasat la sediul Securității pentru a elibera prizonierii. Angajații Securității au părăsit clădirea, folosind diferite căi de refugiu.

În centrul orașului discursul lui Király a fost urmat de alte discursuri, printre care cel al Angelei Făgărășan, al lui Aurel Florian, Nistor Man, András Sütő. Király, care s-a adresat mulțimii în jurul orei 14.30, a fost aclamat de manifestanți.⁵⁷ După Király, cel care s-a adresat mulțimii a fost Aurel Florian, vorbind în numele Partidului Social-Democrat. Și el a salutat fuga lui Ceaușescu și pretinsa capturare a acestuia. În jurul orei 15.30 s-a anunțat public că toți prizonierii politici aflați la Securitate au fost eliberați. Acest moment a fost urmat de discursul lui András Sütő, care între timp sosise la fața locului.⁵⁸ Sütő, ca și Király, de fapt, s-a adresat mulțimii în două limbi. A salutat „revoluția populară”. A atras atenția (ca și ceilalți lideri) asupra necesității păstrării ordinii și a liniștii și asupra importanței fraternității dintre naționalități. Sütő a rugat manifestanții să se supună noii conduceri, pentru că în viitor România va fi „mama tuturor fiilor” și va asigura egalitatea lor. Discursul lui Sütő a fost urmat de cel al lui Nistor Man, care la rândul său a salutat victoria revoluției. A vorbit despre comunism ca fiind un monstru venit din țări îndepărtate și fiind străin de poporul român, prezicând totodată eșecul final al acestuia.⁵⁹

54 ACJM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 60–64. Procesul-verbal al ședinței CJP FSN din data de 13 ianuarie.

55 Király: *op. cit.*, 150. În data de 22 decembrie, la orele după-amiezii, manifestanții au agresat o persoană despre care se presupune că era prim-secretarul pe județ.

56 *Ibidem*.

57 DVD-ul organizației de revoluționari din Târgu-Mureș. *CD-ISPMN*, Colecția de interviuri 1989, dosar VII.

58 *Ibidem*. Discursul lui a fost precedat de o scurtă altercație verbală, un fost deținut politic formulând niște obiecții față de prezența lui Sütő, făcând referire la trecutul politic al acestuia.

59 *Ibidem*.

A fost dată citirii și o listă cuprinzând câteva revendicări ale protestatarilor: îmbunătățirea sistemului de aprovizionare publică cu alimente, deschiderea frontierelor, eliminarea sistemului de cotă pe benzină, serbarea liberă a Crăciunului. Noua conducere a accentuat importanța păstrării ordinii și a liniștii publice, a securității publice, și a condamnat puținele jafuri și spargerii de magazine.⁶⁰

Evenimentele din 22 decembrie au avut două momente foarte importante. Primul a fost fuga dictatorului, care a și cauzat retragerea subită a conducerii județene a partidului. Cel de-al doilea moment a fost umplerea vacuumului politic existent după căderea regimului. În jurul orei 14.00 un grup mixt de intelectuali români și maghiari (Károly Király, András Sütő, Nistor Man, Florian Aurel, Mihai Sin etc) s-a alăturat liderilor și purtătorilor de cuvânt ai manifestanților, iar după puțin timp a și preluat comanda. Erau persoane care, datorită relațiilor lor cu regimul comunist, se simțeau îndreptățite să formuleze o opinie, să se adrese manifestanților, să influențeze desfășurarea evenimentelor.

Liderii adunați în Palatul Culturii au decis că vor întocmi liste cu propuneri pentru noua conducere a orașului. În aceste inițiative erau implicați deopotrivă liderii de stradă ai manifestanților și intelectualii sosiți la fața locului.⁶¹ Printr-un acord comun, Károly Király a fost desemnat lider (cu toate că au fost voci care s-au opus numirii lui), adjuncții lui fiind Nistor Man și reprezentantul manifestanților, Sorin Moldovan.⁶²

Reprezentanții noului organ de conducere ales au informat Bucureștiul că la Târgu-Mureș totul este în regulă, situația este sub control. În cursul după-amiezii, în jurul orei 16.00, Király și Moldovan au fost invitații studioului de radio, ale cărui emisiuni în limba română și maghiară au fost reluate imediat. În decursul serii s-a organizat apărarea magazinelor și a instituțiilor, care era asigurată de revoluționari purtând banderole tricolore. Populația a organizat paza blocurilor din cartiere pentru a preveni un posibil atac asupra populației civile.

Diversiunile și știrile alarmante au apărut încă în seara de 22 decembrie.⁶³ S-a vorbit despre sosirea unor tancuri din direcția cartierului Tudor, despre faptul că apa potabilă a fost otrăvită, că populația civilă ar urma să fie atacată. Conform martorilor oculari, în prima zi armata nu s-a implicat în evenimente, privind mai degrabă evenimentele de la distanță și limitându-se la asigurarea securității publice. Însă conform unor martori oculari, în Hotelul Parc, aflat în preajma clădirilor din centrul orașului, au staționat militari câteva zile.

În formarea noii conduceri județene, cei prezenți au ținut cont și de componența etnică a regiunii și a orașului. Astfel, spre deosebire de celelalte orașe transilvănene locuite și de maghiari (Oradea, Cluj-Napoca, Satu Mare), la Târgu-Mureș maghiarii au fost reprezentați în noua conducere a orașului în raport cu componența etnică județeană, iar în fruntea județului a fost numit un conducător maghiar. Acest lucru s-a putut întâmpla și datorită faptului că numărul protestatarilor maghiari proveniți din uzinele târgumureșene era semnificativ.

60 *Ibidem*.

61 Interviu cu Sorin Moldovan, *op. cit.*, 22–23

62 Nistor Man, profesor la Târgu-Mureș, fost deținut politic. A fost condamnat de două ori, fiind închis între anii 1948 și 1955 și 1958 și 1964. Înainte de revoluție era angajat ca profesor.

63 Răspândirea știrilor alarmante era un fenomen național.

În numele noii organizații politice care se afla la conducerea județului, Forumul Frăția, Király a emis un comunicat în cele două cotidiane județene, *Cuvântul liber* și *Népújság* (în limba maghiară). În acest comunicat invita populația să păstreze calmul și pacea, să coopereze cu armata, să reia munca, să se abțină de la agresiune, răz bunări, să se supună și să execute ordinele și indicațiile organelor de la București.⁶⁴

Noua conducere instalată în fruntea județului Mureș a acceptat imediat și fără condiții noua conducere centrală grupată în jurul lui Ion Iliescu. Conform memoriilor lui Király, noii conducători județeni s-au întâlnit cu reprezentanții Miliției și ai Securității chiar în prima zi, încercând să clarifice situația creată și faptul că, conform ordinelor transmise de la București, Securitatea va fi subordonată armatei.⁶⁵ Király a fost de acord ca acei angajați ai Securității care considerau că persoana lor sau familia lor ar fi expuse unor pericole să-și mute membrii familiei în localități unde nu erau cunoscuți.⁶⁶ Orașul a supraviețuit primelor ore haotice de după căderea dictatorului fără atrocități semnificative.

A doua zi, în dimineața de 23 decembrie, a avut loc în centrul orașului prima adunare populară liberă, cum era denumită pe atunci de presă. Au ținut discursuri Károly Király, care a cerut în mod repetat populației „să se întoarcă la locurile lor de muncă, să nu tragă la răspundere pe nimeni, să nu accepte deteriorarea averii publice” și a declarat că de Crăciun vor beneficia de zile libere; Sabin Șimon a vorbit în numele armatei, Nistor Man, Vasile Pol, Dorel Pop, Alexandru Zaharagiu, în numele tinerilor, István Báthory, Sorin Moldovan, Aurel Sămărghișan, Ferenc Lestyán, Dénes Fülöp, László Szövérfi, Ioan Neagoș (Sighișoara), Viorel Truță, Alexa Fodor, Vasile Fărcaș, Jenő Kádár și Cornel Gheorghe, în numele bisericilor și al colectivelor de muncitori din fabrici. Toți vorbitorii au făcut apel la păstrarea unității, a calmului, a ordinii publice, cerând ca oamenii să se întoarcă la locurile de muncă pentru ca județul și orașul să poată reintra într-un proces de reconstrucție.⁶⁷

În locul celor două cotidiane de partid, *Steaua roșie* și *Vörös Zászló*, au fost înființate *Cuvântul liber*, respectiv *Népújság*. În cursul după-amiezii noua conducere a avut o nouă serie de consultări pentru clarificarea situației și pentru întregirea și completarea locurilor rămase vacante. S-a constituit Consiliul Județean Provizoriu al Frontului Salvării Naționale din Mureș (CJP FSN). În Consiliu au fost delegați reprezentanți ai principalelor fabrici, uzine, reprezentanții armatei și ai bisericilor istorice, printre care se regăseau și persoane autopropuse.⁶⁸

64 *Fondul video al Fundației „Bernády György”*, Târgu-Mureș, caseta nr. 1.

65 Király: *op. cit.*, 49–150.

66 *Ibidem*.

67 *Cuvântul liber*, 24 decembrie 1989.

68 Membrii CJP FSN în data de 23 decembrie: Maria Banciu (judecător), Emilian Bancu (chirurg), István Báthory (lăcătuș), András Béres (profesor universitar), Helén Bíró (pedagog), Adrian Blasech (tehnician), Mihai Bota (maior), Alexandru Ceușan (profesor), Ioan Chincișan (inginer), Ioan Cătărig (inginer), Cornel Ceuca (jurist), Sándor Csurkuly (muncitor), Cojocaru Constantin (comandant de armată), Anton Colceriu (colonel), János Csibi (pompier), Ioan Ștefan Dunca (avocat), Ioan Dăneșan (economist), Enacu Dobre (pompier), Angela Făgăraș (angajat comercial), Dénes Fülöp (preot reformat), Aurel Florian (pensionar), Gyula Farkas (strungar), András Demeter (student), Constantin Adrian Fănar (lăcătuș), Elek Fodor (mașinist), Mircea Gudiu (lăcătuș mecanic), Gheorghe Grecu (profesor universitar), István Hajdu (cercetător științific), András Hunyadi (regizor), Kinga Ilyés (actriță), Attila Jakabffy (inginer), Valer Gălea (inginer),

Componenta Consiliului era considerată provizorie, așteptând să fie completată cu delegații veniți din celelalte părți și instituții ale județului. Prin intermediul ziarelor locale populația județului a fost anunțată că acei specialiști cu adevărat valoroși, care și în condițiile vitrege create de rău-famata conducere de partid au putut să-și facă treaba într-un mod exemplar, trebuie cooptați.⁶⁹ Pe lângă păstrarea ordinii și a disciplinei, cea mai importantă sarcină a noii conduceri era asigurarea condițiilor de viață fundamentale pentru populație: căldura, iluminatul, alimentația. În data de 23 decembrie a fost înființată Comisia pentru alimentația populației, au fost numiți în funcții membrii grupurilor de lucru responsabile pentru agricultură și pentru coordonarea serviciilor medicale. Acestor comisii le revenea și sarcina de a sistematiza și de a distribui transporturile de ajutoare.⁷⁰

Tot în data de 23 s-au făcut primele demersuri pentru organizarea conducerii municipale. Într-o primă fază s-au prezentat pentru ocuparea locurilor devenite libere intelectuali, publiciști, profesori (Tibor Weszely, György Gálfalvi, Cornel Moraru, Bazil Ceacoi) și câteva persoane delegate de diferitele întreprinderi și uzine (Emil Târnavăanu), care au înființat consiliul orășenesc provizoriu, fără comisii de specialitate și comitet executiv. Componenta consiliului orășenesc a fost într-o primă fază majoritar maghiară. În data de 24 decembrie, după modelul național și județean, a fost înființat Consiliul Municipal Provizoriu al FSN din Târgu-Mureș. Membrii proveneau din sfera instituțiilor culturale și de învățământ, respectiv dintre delegații armatei. Ca și în cazul consiliului județean provizoriu, armata și-a desemnat reprezentanții în conducerea locală. Datorită faptului că pe plan local nu exista un contracandidat de calibrul lui Károly Király, colonelul Ioan Judea a câștigat fără mari probleme lupta pentru funcția de președinte al organizației locale provizorii a FSN. Vicepreședinți erau Sanda Veronica Moldovan și Tibor Weszely, secretar fiind ales Iuliu Suciu.⁷¹

Árpád Gampe (programator), Cornel Gheorghe (inginer), András Kiss (economist), Tünde Ildikó Kádár (agricultor), Sándor Kocsis (student), Zoltán Körmöczky (inginer), Edmond Incze (electrician), Sorin Moldovan (muncitor), Károly Király (inginer), Nistor Man (profesor), Florin Moldovan (student), Előd Kincses (avocat), Béla Markó (scriitor), Sándor Ballai (zugrav), László Szepessy (laborant), György Szabó (medic), Mircea Șuteu (subinginer), László Szabó (pompier), Ioan Scriciu (general maior), István Szász (muncitor), Emil Sasu (economist), Mihai Sin (scriitor), András Sütő (scriitor), Vasile Pol (muncitor), Vlad Rădescu (actor), Dorel Pop (inginer), Alexandru Todea (preot), Dana Olaru (studentă), Gerhard Tzala (lăcătuș), Mircea Pol (maistru), László Oltyán (scriitor), Adrian Teodorescu (angajat comercial), Ferencz Timár (tehnician), József Mihály (strungar), Ioan Vasluian (inginer), Eugen Vodă (subinginer), Emănoil Popa (subinginer), András Tőkés (profesor), Octavian Pleșa (medic), József Walter (economist), József Jenei (lăcătuș), Emil Târnavăanu (inginer), Attila Faluvégi (mecanic), Ionel Mal (muncitor). *Cuvântul liber*, 24 decembrie 1989.

69 *Ibidem*.

70 Primele transporturi de ajutoare au sosit la Târgu-Mureș din Ungaria, chiar în prima zi de după căderea regimului.

71 Componenta Consiliului Local Provizoriu al FSN Târgu-Mureș: László Borbély (economist), Iuliu Culcear (garda patriotică), Petru Cuticăpean (profesor), Kálmán Csiha (preot reformat), György Gálfalvi (scriitor, editor), Sándor Györgybiro (inginer), István Hajdu (inginer), Ovidiu Iosif (avocat), Ioan Judea (colonel), István Király (inginer), Mihail Liebhart (medic chirurg), Cornel Moraru (editor), Liviu Mircea, Lóránd Csaba Magyar (inginer), Silviu Negrutiu (preot ortodox), Doru Opreșcan (inginer), Tibor Ritz (lăcătuș), Domide Roman (chimist), László Szabó, Gizella Somodi (inginer), Emil Târnavăanu (inginer), Lajos Tamás (delegat al tinerilor), Attila Tamás (medic), Sorin Uifălean, Aurel Vuță (muncitor), Tibor Weszely (profesor). Comitetul executiv: Ioan Judea – președinte, Emil Târnavăanu, Tibor Weszely – vicepreședinți, Ovidiu Iosif – secretar, Mihály Liebhart, László Borbély, Sorin Uifălean, István Király, György Gálfalvi – membri. *Cuvântul liber*, 24 decembrie 1989.

2. Instituționalizarea revoluției, elita veche-nouă în județul Mureș și în Târgu-Mureș

În ceea ce privește noua structură a puterii, o relativă stabilitate politică a fost asigurată de apariția Legii FSN. Decretul apărut pe 29 decembrie a reglementat competențele și componența organizațiilor județene și locale ale FSN.⁷² Organizațiile FSN din județul Mureș au încercat să stabilizeze situația politică din județ conform noii legi. În orele după-amiezii zilei de 31 decembrie 1989, conducătorii nou aleși ai organizațiilor locale din județ au fost chemați la o consfătuire. În cadrul acestei ședințe, sub președinția lui Ioan Judea și în prezența conducerii Miliției județene, au fost clarificate problemele politice de actualitate, în primul rând statutul Miliției. Din data de 29 decembrie Miliția a intrat în subordinea FSN.⁷³

Caracteristic acestei perioade era faptul că nici noua conducere a orașului nu avea o viziune politică clară, mergând pe varianta de a păstra intacte structurile economice, sociale și culturale existente, evitând astfel confruntarea cu pretențiile și așteptările puterii centrale. Judea cerea Miliției o nouă atitudine, declarând că nimeni nu va fi concediat. A invitat toți milițienii care au săvârșit fapte ilegale să raporteze superiorilor lor și să ceară transferul.⁷⁴ A mai menționat faptul că romii nu mai au dreptul la pâine gratuită și a declarat în mod hotărât că nimeni nu mai are dreptul de a destitui conducătorii fabricilor și ai uzinelor. Tot atunci colonelul Gambrea (fostul și actualul comandant al Miliției) a declarat că nici un milițian din județ nu a dezertat.⁷⁵

Conform noului decret, în data de 3 ianuarie urmau să fie organizate noi alegeri în sânul conducerii județene, ca organul județean să acopere în cea mai mare măsură posibil tot teritoriul județului. Cu ocazia reconstituirii Consiliului Județean, Károly Király a declarat că Frontul are menirea de a suplini sistemul dezintegrat al instituțiilor statului și nu va concura ca și partid cu celelalte organizații.⁷⁶ În ceea ce privește relația organizațiilor locale ale FSN cu PCR, respectiv cu fostul regim, s-a putut observa o adaptare perfectă la directivele bucureștene. „În ceea ce privește foștii conducători și activiști ai partidului, nu ne privește pe noi, noi nu ne ocupăm cu existența partidului, acest lucru este de competența membrilor de partid.”⁷⁷

Ședința din 3 ianuarie avea însă o miză uriașă pe plan local. Această ședință avea menirea de a reglementa fluctuația cadrelor atât de caracteristică noilor organe de conducere, de a stabili situația politică constituită, adică noua conducere a județului. În principiu aici și acum s-a decis ce grupuri vor conduce județul până la noile alegeri, cât de important va fi rolul armatei, care va fi soarta elitei regimului căzut. Importanța momentului a fost foarte repede înțeleasă de persoane-

72 *Cuvântul liber*. 28 decembrie 1989.

73 ACJM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 1. Întâlnirea conducătorilor CMP FSN cu reprezentanții județeni ai Frontului și al Miliției.

74 *Ibidem*, f. 2.

75 *Ibidem*, f. 3.

76 *Ibidem*, f. 4.

77 *Ibidem*, f. 5.

le și de grupurile rivale. Nu sunt de neglijat nici valențele etnice ale problemei, mai precis ce poziții de conducere vor putea câștiga, respectiv păstra elitele maghiare, care înainte de 1989 erau pe plan secundar, dar după evenimentele din decembrie au ajuns în poziții relativ importante.

În cadrul ședinței tensionate, participanții au acceptat ca delegații armatei, ca factor de putere (Ioan Scrieciu, general-maior în rezervă, Mihai Bota, colonel, și Vasile Țăra, maior), să fie reprezentați în noua conducere locală.⁷⁸ S-a pus în discuție problema cumulului de funcții în cazul lui Károly Király, care în data de 22 decembrie a fost ales președinte județean, discutându-se dacă mai poate ocupa în același timp și funcția de vicepreședinte al FSN la nivel național.⁷⁹ Prestigiul local și național, renumele lui Károly Király și bunele relații pe care le-a avut cu membrii noii conduceri centrale au împiedicat grupurile rivale (în cazul de față reprezentanții armatei) să îl poată forța să renunțe la funcția de președinte județean. Nu trebuie neglijat în acest caz nici faptul că toți reprezentanții maghiari aflați la fața locului l-au susținut pe Király.

Tot în cadrul aceleiași ședințe a fost clarificată și componența noii conduceri județene Mureș. Károly Király și-a păstrat funcția de președinte al Consiliului Județean, dar pentru a păstra echilibrul de forțe și proporțiile etnice, general-maiorul Scrieciu, cu susținerea armatei, a fost ales în funcția de prim-vicepreședinte. Cele două funcții de vicepreședinți au fost câștigate de două persoane recomandate de Király, Valer Gălea și Előd Kincses. Componența organelor județene a fost completat astfel: secretar: Dan Baculea, președinți de comisii: Dorel Pop – Comisia pentru tineret, Nistor Man – Comisia pentru educație și cercetare, György Virág – Comisia economică, Mihai Sin – Comisia pentru cultură, Viorel Hârșan – Comisia ecologică și Attila Jakabffy – Comisia pentru problemele minorităților.⁸⁰

Conform ordinului care reglementa funcționarea organizațiilor teritoriale ale FSN, în data de 8 ianuarie a fost înființată așa-numita Primărie a Județului Mureș,⁸¹ care era organul suprem al administrației centrale pe plan local, și a fost numit în funcție așa-numitul primar al județului și conducerea acestei instituții: Gabor Valeriu – primar, Árpád Burkhárdt – viceprimar, Viorica Matei – secretar, Ioan Chirpelean, Cornel Ceuca, Károly Rettegi, Nicolae Ciurcă, József Walter, Júlia Sándor – membri.⁸²

În România, în consecință și în județul Mureș, din cauza controlului foarte accentuat exercitat de dictatură, nu s-a putut organiza și dezvolta o mișcare de rezistență foarte bine delimitată. Printre altele, acestui factor i se datorează și faptul că vacuumul ce s-a creat după căderea conducerii locale a partidului a fost umplut de un grup relativ heterogen, între care într-o primă fază se pot regăsi liderii manifestanților (Sorin Moldovan, Angela Făgăraș etc.), respectiv acele persoane care s-au prezentat pentru acest rol istoric benevol și cu conștiința misiunii: foști de-

78 Mihai Bota era comandantul Gărzii Patriotice a județului Mureș. Vasile Țăra deținea funcția de maior în cadrul comandamentului local al Ministerului Apărării.

79 Începând cu data de 6 ianuarie Károly Király deținea funcția de vicepreședinte al organizației naționale a FSN, fiind responsabil pe problemele minorităților.

80 Novák – László: *op. cit.*, 38–42.

81 Denumirea de atunci a instituției prefectului, a Prefecturii.

82 *Cuvântul liber*, 9 ianuarie 1990.

ținuți politici (Nistor Man), intelectualii și foști nomenclaturiști disidenți (András Sütő, Károly Király). Odată cu trecerea timpului, în data de 23 decembrie, acest grup s-a întregit cu reprezentanții diferitelor unități comerciale, instituții culturale ale județului, respectiv reprezentanți ai bisericilor și ai armatei. În primele ore și zile, acest grup destul de eterogen avea o motivație comună: imaginea inamicului comun și de remedierea haosului cauzat de căderea regimului comunist.

Liderii muncitorilor protestatari și delegații fabricilor au înclinat balanța în favoarea intelectualilor proveniți din mediul ingineresc. Într-o primă fază, componența socială a organizației județene a FSN arăta în felul următor: medici (3), tehnicieni, ingineri, economiști (23), avocați, juriști (4), intelectuali din domeniul umanist (actori, scriitori, editori, profesori, studenți) (18), reprezentanții bisericilor (2), muncitori, agricultori (18), militari, pompieri (7).

Prezența membrilor consiliului proveniți din mediul muncitoresc și a agricultorilor poate fi explicată pe de o parte prin „înregimentarea” lor din mulțimea protestatară, iar pe de altă parte printr-un gest de solidaritate. Numărul lor a scăzut însă continuu din cauza fluctuației personalului din conducerea locală și județeană, respectiv a apariției partidelor politice și a profesionalizării lentă a vieții politice. Totodată, în perioada caracterizată de greutățile tranziției, erau binevenite și cunoștințele tehnocraților veniți din linia a doua a uzinelor și a fabricilor. Intelectualii necompromiși politic au avut un aport semnificativ în combaterea problemelor cauzate de tranziție prin cunoștințele lor teoretice, respectiv prin viziunile și concepțiile lor generale despre lume.

Era evident că în Consiliul Județean și în cel Municipal, ambele expuse criticii opiniei publice, în principiu nu aveau ce căuta acele persoane care în perioada ceaușistă au deținut funcții politice importante. Excepție făceau Károly Király, András Sütő sau Ion Scrieciu. Király și Sütő au fost membru, respectiv membru supleant în CC, iar Scrieciu, fiind ofițer de armată, în anii '60 a fost membru în Comitetul Județean al partidului. Lui Sütő (cel care la începutul lunii ianuarie a renunțat la statutul de membru al Comitetului Județean în favoarea lui Béla Markó), respectiv lui Király legitimitatea și renumele le erau asigurate de poziția lor față de drepturile minorităților, aprecierea lor ca fiind cvasidisidenți, iar Scrieciu ocupase o funcție necunoscută opiniei publice în anii '60, în perioada liberalizării relative.

Cu prilejul alegerii organelor de conducere județeană a FSN Mureș, au existat două probleme foarte importante: prezența reprezentanților armatei, respectiv componența etnică. Era un lucru arhicunoscut că armata a jucat un rol important în evenimentele din decembrie, atât în înlăturarea lui Nicolae Ceaușescu, cât și în reprimarea manifestanților de dinainte de căderea regimului.⁸³ Un lucru poate fi afirmat cu certitudine: Iliescu și grupul lui nu ar fi putut prelua, și pe termen lung nici nu ar fi putut păstra puterea fără susținerea armatei. În lipsa organelor de stat și de partid dezintegrate, prin compromiterea Militei și a Securității, singurul punct cert a rămas acea armată, care a încercat să spele pata de rușine prin trecerea de partea revoluționarilor.

83 Despre rolul armatei, vezi: *Armata română în revoluția din decembrie 1989*. Coord. Costache Codrescu, Institutul de Istorie și Teorie Militară, București, 1994. Peter Siani-Devies: *Revoluția română din decembrie 1989*. Humanitas, București, 2006, 82–206.

În situația existentă, conducerea din București nu putea fi sigură ce grupuri locale vor prelua locul organizațiilor politice dezintegrate. Armata însă, cu sistemul său centralizat, a fost capabilă să-și păstreze atât unitatea internă, cât și controlul. Pe de altă parte, armata a conștientizat rolul său de instituție protectoare a unității naționale și de apărător al țării și a și încercat să facă tot posibilul în acest sens. După părerea noastră, așa se poate explica faptul că în cazurile în care s-a ivit o posibilitate și noile elite nu au opus niciun fel de rezistență, reprezentanții armatei au putut ocupa funcții-cheie încă din primele momente ale revoluției (la Satu Mare, Oradea).⁸⁴

Pe plan județean, așa cum am mai amintit, general-maiorul în rezervă Ion Scrieciuc a deținut cea mai înaltă poziție de conducere. Intrarea lui Scrieciuc în organele puterii s-a realizat mai greu decât în cazul colonelului Judea din cauza faptului că în primă fază a fost înființat Consiliul Județean, aici fiind raliați liderii manifestanților și grupurile implicate în răsturnarea regimului. După cum am văzut, chiar noul președinte județean, Károly Király, a criticat armata pentru rolul său exagerat. Károly Király nu putea fi înlăturat, dar absența lui aproape continuă a făcut ca de fapt și în fruntea județului să se afle un ofițer de armată în rezervă. Prin faptul că Károly Király personal a propus anumite persoane pentru funcții de conducere (Valer Gâlea, Előd Kincses, György Virág), în cadrul Consiliului Județean s-a format o situație de echilibru și din punct de vedere etnic.

În persoana fostului nomenclaturist Károly Király, județul Mureș a avut un conducător de naționalitate maghiară. În momentul căderii regimului comunist el era persoana care dispunea de renumele, de popularitatea și de experiența cucerite pentru a sta în fruntea evenimentelor, pentru a fi acceptat atât la București, cât și în Târgu-Mureș. La sfârșitul anilor '70, în urma unei decizii personale, a ieșit din conducerea partidului.⁸⁵ Această perioadă s-a dovedit a fi destul de lungă pentru ca trecutul său de activist de partid să fie uitat, deși, după cum am mai menționat, s-au făcut câteva referiri inofensive la acesta.

Scrisorile sale făcute publice de Radio Europa Liberă și adresate organelor de partid, în care critica politica dictaturii comuniste față de minorități, i-au asigurat o popularitate mare în rândul populației maghiare. Întâmplările câteodată mistice legate de persoana lui sau de atacurile îndreptate împotriva lui erau cunoscute de aproape toată lumea. Dispunea de un capital social foarte bun în București, cunoștea personal mai multe persoane, foști membri de partid care făceau parte din noua conducere. Se părea că persoana lui Király însemna în primele zile o garanție pentru toți. Bucureștiul și Ion Iliescu personal puteau spera că județul Mureș nu va comite acte radicale, iar maghiarii din Târgu-Mureș îl considerau reprezentantul problemelor etnice. Românii târgumureșeni și elita românească au acceptat ca județul Mureș să aibă conducător maghiar pentru simplul fapt că Király era o persoană care a fost cândva parte integrantă a conducerii statului român.

În ceea ce privește respectarea raporturilor etnice – în primul rând referitor la prezența consilierilor maghiari –, încă din primul moment a fost accentuată importanța acestora. Trebuie menționat că sensibilitatea acestei probleme era recunoscută încă de la început și de majoritatea reprezentanților români și că în pri-

84 Vezi studiul lui Tamás Sárándi în acest volum: „... aici nu este vorba despre politică, ci despre naționalism”. Evenimentele din 1989–1990 la Satu Mare.

85 Novák: *op. cit.*, 80.

mele zile după schimbarea regimului comunist nici nu au fost formulate obiecțiuni serioase împotriva acestui lucru. De altfel, preponderența numerică a românilor nu a fost pusă în pericol la niciun nivel, și totodată maghiarii au putut ocupa câteva funcții-cheie. Pe plan județean, în acest proces un rol important a jucat Károly Király, cel care, așa cum am mai amintit, cu un simț tactic bine dezvoltat, a reușit să asigure câteva poziții importante pentru persoane provenite din anturajul său.

Din cei 51 de membri ai Consiliului Județean, 28 de consilieri erau de naționalitate română, 20 erau maghiari și 3 erau germani. Comitetul executiv al Consiliului Județean era constituit din 5 persoane de naționalitate română și 4 de naționalitate maghiară. Consiliul Municipal avea 13 membri de naționalitate maghiară, 12 de naționalitate română și un membru german. În fruntea Consiliului, în persoana colonelului Judea, era un președinte român, iar în Comitetul executiv erau câte patru membri de naționalitate română și maghiară, respectiv un german.⁸⁶ În acele instituții, în special cele politice (Consiliul Județean și cel local), în care au avut loc schimbări importante, maghiarii din Târgu-Mureș și din județ au fost reprezentați proporțional cu numărul lor. Totodată trebuie menționat și faptul că în afara instituțiilor mai sus enumerate, în cele mai puțin cunoscute opiniei publice (Miliție, administrație publică, unități economice, instituții subordonate puterii centrale) nu au avut loc schimbări importante de personal.

În decursul lunii ianuarie viața politică românească a suferit importante transformări. Au apărut organizații politice cu duzina, au fost reorganizate partidele politice istorice (Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal), care și-au făcut auzite din ce în ce mai mult vocile, criticând politica reformistă moderată a FSN. Situația creată a fost rezolvată de noua conducere prin transformarea Frontului în partid politic și prin acceptarea reprezentanților partidelor politice în proporție de 50% în noul organ de conducere denumit Consiliul Provizoriu de Uniune Națională (CPUN).

Transformarea Frontului în partid independent a însemnat un moment istoric în viața organizațiilor teritoriale. A determinat într-un mod deosebit atât dezvoltarea, cât și relațiile de forțe ale paletei politice din localitatea respectivă și, nu în ultimul rând, a definit strategiile Frontului, ca partid, în rezolvarea problemelor cu caracter local.

Organizația județeană a Frontului, devenit între timp partid, a avut o ședință comună cu reprezentanții celorlalte partide în data de 17 februarie. Organizația județeană a CPUN a fost înființată două zile mai târziu, în data de 19 februarie. Discuțiile legate de înființarea CPUN au scos din nou la iveală acele probleme care nu au fost rezolvate sau au fost rezolvate parțial de noile organe ale puterii în decursul celor aproape 45 de zile. Pe primul loc era problema tensiunii etnice (româno-maghiară) din ce în ce mai puternice: legalitatea numirii lui Károly Király în funcția de președinte județean era contestată de cele mai multe ori de către reprezentanții armatei.⁸⁷

86 În memoriile sale, colonelul Judea a obiectat și față de această distribuire a locurilor, și făcând referire la originea etnică mixtă (româno-maghiară) a lui Emil Târnavăanu, a susținut nimic mai puțin decât că maghiarii sunt suprareprezențați în consiliul local. Judea: *op. cit.*, 39.

87 ACJM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 157–158. Ședința constitutivă a Consiliului Județean Mureș al CPUN. 19 februarie 1990.

După noile alegeri și reorganizări, biroul județean al CPUN arăta astfel: Károly Király, președinte, Ioan Scriciu, prim-vicepreședinte, Előd Kincses, Valer Gâlea, Octavian Pleșa, vicepreședinți, Gheorghe Pătrașcu, secretar, Man Nistor, Dorel Pop, Attila Jakabffy, György Virág, Mihai Grozav (Partidul Național Liberal), Aurel Florian, Dumitru Micu (Partidul Social-Democrat), Károly Veres (Partidul Independent Maghiar), Dumitru Pop (Vatra Românească), Zoltán Körmöczky (UDMR), Walter Buts (Uniunea Democratică Germană), membri.⁸⁸ În data de 17 februarie s-a constituit și organizația târgumureșeană a CPUN.⁸⁹

88 *Ibidem*, f. 165.

Componența Consiliului Județean Mureș al CPUN: Constantin Cojocar (general, comandantul garnizoanei din Târgu-Mureș), Vasile Țira (ofiter), Mihai Bota (Garda Patriotică), Gheorghe Șincan (protopop ortodox), Ferenc Lestyán (protopop romano-catolic), Dénes Fülöp (preot reformat), Alexandru Todea (arhiepiscop greco-catolic), Mihai Gingulescu (actor), Elemér Kincses (regizor), Béla Markó (scriitor), Mihai Sin (scriitor), András Tőkés (profesor), Nistor Man (profesor), Gábor Rácz (profesor universitar), Attila Jakabffy (inginer), Lucian Boilă (student UMF), Vlad Rădescu (actor), Előd Kincses (avocat), József Rózsa (avocat), Dan Eugen Băculea (jurist), István Kerek (medic), György Virág (inginer), Károly Király (economist), Valer Gâlea (inginer), Dumitru Turcu (inginer), Iona Catarig (inginer), Péter Sólyom (inginer), Ioan Pintilie (pensionar), Mihai Șagău (agricultor), Gheorghe Urcan (colectivist), Dénes Márton (profesor), László Magyarasi (tehnician), Ernő Lokodi (tâmplar), Nicolae Moldovan (mecanic), Iacob Olariu (inginer), Sorin Moldovan (muncitor), Dorel Pop (subinginer), Béla Péter (inginer), Gheorghe Pătrașcu (economist), Adrian Finaru (muncitor), Dezső Bíró (muncitor), Zoltán Kolozsváry (inginer), Viorel Ganea (muncitor), Mili Cioată (inginer), Zoltán Körmöczky (inginer), Peter Theil (profesor), Erhard Scheinber, Dumitru Argint (inginer), Eleonora Tabără (inginer), Ferenc Gáll (președinte FSN Sovata), Octavian Pleșa (Partidul Național Țărănesc), Nicolae Juncu (Partidul Național Țărănesc), Mircea Măgureanu (Partidul Național Liberal), Mihai Grozav (Partidul Național Liberal), Aurel Florian (Partidul Social-Democrat), Viorel Matei (Partidul Social Democrat), László Pokornyi (Partidul Ecologist din România), Mihai Lungu (Partidul Ecologist din România), Sándor Lakatos (Partidul Independent Maghiar), Károly Veres (Partidul Independent Maghiar), Grigore Borz (Partidul Democratic Ecologist), Magdun Viorel Hârșan (Partidul Democratic Ecologist), Adela Vintilă (Partidul Socialist Democrat), Dumitru Micu (Partidul Socialist Democrat), Gheorghe Mureșan (FSN), Vasile Tușnea (FSN), Lazăr Buzdugan (Asociația Deținuților Politici), Sabin Rusu (Asociația Deținuților Politici), Dumitru Pop (Vatra Românească), Grigore Ploștenau (Vatra Românească), Jenő Dósa (UDMR), Gyula Szász (UDMR), Petru Relu Pop (Asociația Adevărul), Ioan Badiu (Asociația Rromilor Fraternitatea), locul Uniunii Democratice Germane rămânând vacant.

89 Componența organizației târgumureșene a CPUN: Comisia executivă: Ioan Judea, președinte, Emil Țirnăveanu, Tibor Wesszely, Cornel Gheorghe, vicepreședinți, Iosif Ovidiu, secretar, Mihai Liebhart, László Borbély, Sorin Uifălean, István Király, György Gálfalvi, Bazil Ceacoi, Voicu Moldovan, István Kovács, Florian Pop, Silviu Morariu, membri.

Componența organizației târgumureșene a CPUN: László Borbély, Iuliu Culcear, Petru Curticăpean, Kálmán Csiha, György Gálfalvi, Alexandru Györgybíró, István Hajdú, Ioan Judea, István Király, Mihai Liebhart, Lóránd Magyarai, Liviu Mircea, Cornel Moraru, Silviu Negruțiu, Gheorghe Oroian, Doru Opreșcan, Tibor Ritz, Roman Domide, Gizella Somogyi, László Szabó, Attila Tamás, Lajos Tamás, Emil Țirnăveanu, Sorin Uifălean, Aurel Vuță, Tibor Wesszely, Ioan Mureșan, Bazil Ceacoi, Traian Bosoancă, Cornel Gheorghe, Călin Pop, Ioan Mincu, Voicu Moldovan, Ioan Dunca, Tiberiu Petriș, Ovidiu Iosif, Dumitru Moldovan, Elena Nicolae, Ferencz Sólyom, Erzsébet Székely, Kovács István Molnár, Dénes Csire, Imre Ungvári, László Szepessy, Károly Frunda, Florian Pop, Alexandru Galaftion, Nicolae Marian, Silviu Morariu, Mircea Cantar, Silviu Puni. *Cuvântul liber*, 20 februarie 1990.

3. Organizarea UDMR, tranziție etnicizată la Târgu-Mureș și în județul Mureș

Una dintre problemele care au generat discuții aprinse și pe plan local în perioada tranziției a fost soarta elitei care avea legături strânse cu vechiul regim și atitudinea noii puteri față de regimul căzut. Noua conducere din București, într-o primă fază prin gesturi, mai apoi și prin decrete, a clarificat încă din primele zile faptul că legat de această problemă nu are de gând să se implice într-o manevră vagă și incertă din punct de vedere politic. Noii posesori ai puterii erau conștienți de faptul că că elitele care au avut diverse legături cu regimul căzut dispun de o putere politică și economică atât de importantă, încât tulburarea acestora ar însemna un real pericol pentru existența și funcționarea și așa fragilă a noii puteri.

În primele zile de după căderea regimului comunist, majoritatea noilor conducători din județul Mureș doreau stabilitate, încercau să evite pe plan local situațiile de a cere socoteală, de a crea tensiuni, cu speranța fermă că justiția își va face treaba și va rezolva această problemă.⁹⁰

Un criteriu important, în special în ceea ce privește desfășurarea ulterioară a evenimentelor, a fost și felul în care noua conducere s-a raportat la vechea elită. O parte importantă a membrilor de naționalitate română din structurile noii conduceri vedeau personalul organelor de partid și de stat în primul rând ca pe niște reprezentanți ai administrației centrale și locale, și mai puțin ca pe reprezentanții puterii executive a fostului regim dictatorial. Excepție făceau cei din conducerea de vârf a instituțiilor politice și eventual angajații armatei, ai Miliției și ai Securității, compromiși în evenimentele din decembrie. Nici nu se punea problema principiului vinovăției colective în cazul unor instituții ale statului (poate cu excepția Securității). Majoritatea conducătorilor proveniți din cadrul armatei erau adepții conservatismului naționalist, susținând continuitatea personalului în cadrul structurilor de stat și al instituțiilor.

În procesul de reintegrare în noua putere a cadrelor vechiului regim exista o oarecare organizare și pe plan local. Noile organe de putere au reorientat foștii activiști de partid spre noi locuri de muncă. Într-un document datat 5 martie erau enumerați acei activiști din județul Mureș care, cu toate că au fost repartizați la noile locuri de muncă, ori nu au primit acceptul noilor instituții, ori au refuzat locul de muncă ce li s-a propus. Au fost repartizați oameni la fabrica de zahăr, la inspectoratul școlar, la biblioteca județeană, la institutul de statistică, în sistemul sanitar și la alte instituții locale. Până în primele zile ale lunii martie, 65 dintre cei 75 de membri ai organizației județene a UTC și toți cei 24 de membri ai Sindicatului și-au găsit noi locuri de muncă. Noile organe intenționau să intre în legătură și cu foștii secretari de partid din comune, tocmai cu scopul de a rezolva și situația lor.⁹¹

În toilul schimbării de regim, în primele zile scopul primordial a fost într-adevăr restabilirea ordinii, dar odată cu trecerea timpului și cu stabilizarea situației, trep-

90 Excepție au făcut județele Harghita și Covasna sau orașul Cugir.

91 AJCM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 25–26. Procesul-verbal al ședinței CJP FSN din data de 23 ianuarie.

tat au apărut și întrebările problematice ale tranziției. În sintetizarea celor discutate în ianuarie în cadrul Consiliului Județean FSN Mureș se conturau deja principalele problematice. Nenumărate au fost memoriile și petițiile sosite pe adresa Consiliului Județean, în care grupuri de muncitori dădeau glas nemulțumirii lor față de faptul că vechii conducători ai fabricilor și uzinelor nu au fost înlăturați.⁹² În același timp, mai multe școli au sesizat Consiliul că nu sunt mulțumite de noii conducători. Mai mulți români emigrați din județul Mureș și-au manifestat intenția de a se întoarce în țară, câțiva dintre ei cerând restituirea locuințelor confiscate de stat.⁹³ Alte probleme asemănătoare constituiau obiectul ședințelor Consiliului Județean FSN Mureș încă din ianuarie. Cu ocazia unei ședințe, András Tőkés a ridicat problema Securității, mai exact necesitatea de a elucida situația acesteia, din considerentul că actele turnătorilor ar putea dispărea. General-maiorul Scrieciu a argumentat că trebuie păstrată stabilitatea, iar justiția are dreptul de a da verdict în aceste cazuri.⁹⁴ Prim-vicepreședintele județean a anunțat că comandantul județean de armată Constantin Cojocar va face publice cât de curând rezultatele investigațiilor legate de oamenii Securității, cine unde a fost transferat, cine s-a pensionat și ale cui fapte vor fi anchetate.⁹⁵

În data de 13 ianuarie, Tiberiu Traca și Ioan Ciobota, reprezentanții Procuraturii Militare, au făcut publice primele rezultate ale anchetelor. Din raportul prezentat au lipsit cu desăvârșire lucrurile concrete. Membrii comisiei de anchetă nu prea dispuneau de un răspuns final și concret nici în cazul persoanelor arestate și brutalizate în data de 21 decembrie.⁹⁶

Din surse reiese și faptul că problematica schimbului de personal nu s-a oprit la nivelul elitelor, diferitele colective de muncă cerând insistent ca acele persoane care au ocupat funcții de conducere și pe timpul vechiului regim să fie destituite din funcții și înlăturate de la putere. În decursul lunii ianuarie, pe adresa Frontului au sosit numeroase solicitări în acest sens. Unele colective de muncă dorea înlăturarea totală a vechii conduceri.

În data de 24 ianuarie⁹⁷ a avut loc o manifestație spontană, în cadrul căreia participanții au cerut o atitudine mult mai fermă din partea Frontului în ceea ce privește destituirea foștilor conducători, au cerut ca situația Securității să fie clarificată, respectiv să fie făcut public cine a tras în manifestații la Târgu-Mureș. În cadrul manifestației a luat cuvântul Előd Kincses. Kincses a accentuat faptul că dorește să împărtășească propria părere cu manifestații și că nu va vorbi în nu-

92 *Ibidem*, f. 105. Adresă sosită de la Fabrica de Mobilă „23 August”. Din partea ICSMI (Întreprinderea Comercială de Stat Mărfuri Industriale) 180 de semnatori au reclamat faptul că Carmen Banc, rudă a lui Iosif Banc, fost prim-secretar de județ, nu a fost schimbată din funcție, în ciuda faptului că înainte de 1989 a făcut abuz de putere politică. Colectivul de muncă al ICSAP (Întreprinderea Comercială de Stat Alimentație Publică) a strâns semnături pentru demiterea lui Olimpiu Langa, un grup din cadrul Primăriei Municipiului Târgu-Mureș a contestat-o pe fosta membră a Comitetului Județean al PCR, la IFET-ul din Reghin (Întreprinderea Forestieră de Exploatare și Transport) persoana lui Dumitru Argint a fost cea care a încins spiritele.

93 AJCM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 105. Procesul-verbal al ședinței Comitetului executiv al CJP FSN din data de 26 ianuarie.

94 *Ibidem*, f. 34. Procesul-verbal al ședinței CJP FSN din data de 8 ianuarie.

95 *Ibidem*, f. 35.

96 *Ibidem*, 51–53. Procesul-verbal al CJP FSN din data de 13 ianuarie.

97 Conform altor surse, din data de 13 ianuarie.

mele Frontului. A urgentat tragerea la răspundere omisă, dar totodată a refuzat forma colectivă a acesteia. Kincses a atras atenția participanților că trebuie făcut o diferență între vechii activiști de partid și membrii mai noi ai PCR.⁹⁸

Conducerea județeană a Frontului nu a avut un punct de vedere comun în această problemă. Majoritatea nu doreau adoptarea unei atitudini radicale, excepție făcând Előd Kincses sau Attila Jakabffy, cei care au și devenit purtătorii de cuvânt ai acestei poziții radicale.⁹⁹ Majoritatea conducătorilor în cauză erau de naționalitate română, iar grupările care îi criticau proveneau în mare parte din comunitatea maghiară. Problema s-a etnicizat într-un ritm alert. Noii lideri maghiari considerau că vechea elită a cauzat dubla oprimare (etnică și politică) și se străduiau să rezolve cât mai repede această problemă, de foarte multe ori neavând în vedere nici faptul că acest proces nu era susținut nici de la București. În luna februarie, cu ocazia unei ședințe de partid, Előd Kincses a relatat și faptul că a avut întrevederi cu câțiva ofițeri de armată cu care a avut neînțelegeri.¹⁰⁰ Declarația ne permite să concluzionăm că problema a creat o serioasă neînțelegere între Kincses și câțiva ofițeri de armată.

Între problemele perioadei de tranziție, instabilitatea economică a avut un rol foarte important. Din rapoarte reiese faptul că situația generală nu era deloc liniștitoare. Chiar și în a doua parte a lunii ianuarie existau uzine în care producția a scăzut cu 50% comparativ cu anul anterior, iar din cauza problemelor de ordin politic, atmosfera era incendiară.¹⁰¹

Nici în domeniul educației situația nu era mai limpede. Conform raportului întocmit de Elena Petre, delegatul Inspectoratului Școlar, în ianuarie 1990 așteptau să fie rezolvate nu mai puțin de 790 de probleme, printre care: reîntoarcerea din străinătate a foștilor profesori, pe locul cărora între timp au fost numite alte persoane, problema profesorilor care predau limba română în clase cu predare în limba maghiară, problema profesorilor detașați în alte județe care doreau întoarcerea în județ. Conform raportului, circa 35% dintre aceste cereri au fost rezolvate până la sfârșitul lunii ianuarie. În școli au fost organizate alegeri, dar și așa au fost depuse la inspectorat cel puțin 50 de sesizări. Nu au fost autorizate noi alegeri în școli.¹⁰² Din toate aceste întâmplări reiese faptul că vechea elită economică și culturală care a supraviețuit schimbărilor politice atât de furtunoase își dorea sub orice formă păstrarea statu-quoului.

Divergențe au apărut și în problemele economice. Partidele politice istorice reorganizate au insistat asupra retrocedării totale a proprietăților particulare, în timp ce Frontul (în frunte cu Iliescu) a propus o retrocedare în etape, progresivă. În cazul gospodăriilor agricole colective, de exemplu, doreau păstrarea statutului cooperatist.¹⁰³ În sate situația era diferită. Unele consilii locale, pe propria lor răspun-

98 *Fondul video al Fundației Bernády*, Târgu-Mureș, caseta nr. 4.

99 ACJM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 99. Procesul-verbal al CJP FSN din data de 13 ianuarie.

100 *Ibidem*, f. 136. Procesul-verbal al CJP FSN din data de 29 ianuarie.

101 *Ibidem*, f. 66. Procesul-verbal al ședinței CJP FSN din data de 13 ianuarie.

102 *Ibidem*, f. 95–96.

103 În memoriile sale, Géza Domokos face referire la o țșconvoorbire pe care a purtat-o cu Ion Iliescu, prilej cu care s-a discutat și despre viitorul agriculturii. Conform celor relatate, Iliescu, cu toate că vorbea de un model cooperatist suedez, nu era foarte hotărât în această problemă. Géza Domokos: *Esély I. Pallas Akadémia*, Miercurea Ciuc, 1996, 136.

dere, au trecut la împărțirea averii colectivelor de stat, iar altele nu. În luna ianuarie, pe raza județului Mureș șase GAC-uri au fost desființate. Conducerea Frontului voia să modereze acest fenomen și pentru păstrarea echilibrului dintre cuantumul furajelor disponibile și șeptel.¹⁰⁴

Punctul nevralgic al tranziției din Târgu-Mureș și din județul Mureș a devenit problema etnică. Populația reședinței de județ, atât de eterogenă din punct de vedere etnic, a trăit căderea dictaturii ca pe o bucurie comună. Căderea regimului a avut un efect cathartic față de toate tensiunile acumulate de-a lungul anilor dominați de politica discriminantă a vechiului regim, fapt ce s-a manifestat și în diferite gesturi ale manifestanților și protestatarilor. Reprezentanții de naționalitate maghiară ai noii conduceri s-au adresat mulțimii bilingv, subliniind în mod repetat fraternitatea dintre cele două națiuni.¹⁰⁵

Cum am mai amintit, noua elită politică română – cu toate că pentru ei miza nu era așa de importantă ca în cazul maghiarilor – a acceptat încă din primele momente această situație, precum și faptul că în împărțirea noilor funcții de conducere trebuie avute în vedere și raporturile etnice.¹⁰⁶

La nivelul mulțimii se părea că va triumfa sentimentul *communitas*, apartenența etnică fiind surclasat de alianța în fața inamicului comun.¹⁰⁷ În lumina celor petrecute, în primele zile se părea că, în ciuda greutăților perioadei de tranziție, organizațiile locale ale FSN vor acorda o atenție sporită revedicărilor minorităților. Însă mulți au considerat pe drept că (și) din cauza celor douăzeci de ani trecuți, în adâncurile societății, de-a lungul faliilor etnice se ascund tensiuni, care în anumite condiții, sub anumite forme, ar putea erupe.

Asupra acestei situații au reflectat mai întâi grupuri de intelectuali din Târgu-Mureș. La inițiativa unor personaje din colectivele redacționale ale revistelor *Látó* și *Vatra*¹⁰⁸ a fost organizată o întâlnire între intelectuali maghiari și români. Scopul era de a discuta, de a dezbate problemele cele mai arzătoare. În comunicatul emis după această întâlnire a fost semnalat faptul că s-a înființat Platforma Prieteniei de la Târgu-Mureș – Marosvásárhely.¹⁰⁹ Unul dintre scopurile formulate era de a așeza pe noi baze relațiile româno-maghiare din oraș. Conform comunicatului, semnatarii considerau de o importanță primordială ca fiecare intelectual să ia atitudine față de șovinism și naționalism, astfel evitându-se acte de violență, orice tip de răzbunare, de ură individuală sau colectivă.¹¹⁰ Au căzut de acord asupra faptului că fiecare parte va face tot posibilul în sânul comunității proprii pentru atin-

104 ACJM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 98. Procesul-verbal al ședinței CE CJP FSN din data de 26 ianuarie.

105 Novák – László: *op. cit.*, 23–38.

106 *Ibidem*.

107 Conform afirmațiilor lui Rogers Brubaker, s-a format o solidaritate care nu a ținut cont de apartenența etnică. Oamenii au avut posibilitatea de a trăi forma „civilă”, (în sensul de nepolitizată) acceptantă a solidarității naționale. Revoluția era trăită și percepută ca o opoziție verticală între popor și regim, diferențele orizontale ale apartenenței etnice ajungând pe plan secund. Rogers Brubaker, Margit Feischmidt, Jon Fox, Liana Grancea: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. L'Harmattan, Budapeșt, 2011, 128.

108 Este vorba despre revista culturală înființată de Romulus Guga în 1971.

109 *Cuvântul liber*, Platforma Prieteniei de la Târgu-Mureș – Marosvásárhely.

110 *Cuvântul liber*, 29 decembrie 1989.

gereea acestor scopuri¹¹¹ și că în acest demers se vor folosi de posibilitățile oferite de mass-media. Totodată s-a făcut apel și către preoții diferitelor culte religioase pentru susținerea acestor idei. Au declarat că la înființarea noilor organizații politice, administrative, sociale și culturale elementele principale vor fi priceperea și competențele morale. Comunicatul a tematizat câteva probleme de principiu (manifestări naționaliste, schimbarea elitei pe baza competențelor), care – după cum s-a și adevărit mai târziu – au devenit problemele de bază ale conviețuirii.

Având în vedere faptul că atât în județ, cât și în Târgu-Mureș au apărut primele vești care parcă anunțau existența unor tensiuni etnice, unii participanți la consfătuirea elitelor au presimțit că trebuie făcuți pași publici în ceea ce privește problema conviețuirii, că problemele apărute trebuie interpretate și explicate. În numărul din 12 ianuarie 1990 al ziarului *Cuvântul liber*, V. Cribdilean a imputat faptul că ajutoarele umanitare străine ce conțineau medicamente, îmbrăcăminte și alimente au fost împărțite „preferențial”, bisericele catolică și reformată beneficiind de prioritate față de biserica cu cel mai mare număr de enoriași, cea ortodoxă.¹¹² Un fenomen asemănător era menționat și de preotul catedralei ortodoxe din centrul orașului.¹¹³

Vestea linșărilor din Secuime și așa-zisa forțare a românilor de să părăsească zona au apărut și în presa locală de limbă română, elita politică fiind nevoită să reflecteze asupra situației. Acest fenomen a fost asociat încă de la început cu evenimentele petrecute la Sovata, unde manifestații au devastat casele fostului primar și a trei milițieni, iar casa secretarului de propagandă a fost incendiată.¹¹⁴

Pe baza documentelor deținute, pe plan politic, la nivelul Consiliului Județean, în data de 8 ianuarie s-a discutat pe față faptul că pe plan județean există tensiuni etnice. Mihai Gingulescu a declarat la ședința CJP al FSN: „Din păcate, în rândul maghiarilor se pot remarca așa-zise – iertată-mă pentru expresie – atitudini șoviniste”.¹¹⁵ Gingulescu a propus ca FSN să adopte o hotărâre în această problemă. Din partea reprezentanților maghiari au reacționat Előd Kincses și Attila Jakabffy, subliniind că evenimentele din județul Harghita și din Sovata sunt interpretate greșit. În spatele linșărilor și al persecuției românilor nu stau factori de ordin etnic.¹¹⁶

Dincolo de problemele enumerate mai sus, în primele zile ale lunii ianuarie au apărut în serie problemele locale cauzate de perioada de tranziție, care, din cauza componenței etnice a orașului și a regiunii și a echilibrului de forțe dintre (noile) elite politice și culturale române și maghiare, au căpătat valențe etnice.

Intelectualii maghiari din Târgu-Mureș, care nu erau organizați, dar aveau legături informale, au decis că comunitatea maghiară are nevoie de o organizație de sine stătătoare pentru apărarea intereselor proprii.

111 Această metodă a fost folosită în 1945 și în PCR, când în unele organizații locale au apărut conflictele româno-maghiare. În acest caz, fiecare membru de partid trebuia să se concentreze asupra dușmanilor de clasă proveniți din propria comunitate etnică.

112 *Cuvântul liber*, 12 ianuarie 1990.

113 *Fondul video al Fundației Bernády*, Târgu-Mureș, caseta nr. 2.

114 Evenimentele petrecute au generat o polemică mediatică. *Cuvântul liber*, 18 ianuarie 1990, *ibidem*, 12 ianuarie, *ibidem*, 18 ianuarie.

115 ACJM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 36. Procesul-verbal al ședinței CJP FSN din data de 8 ianuarie.

116 *Ibidem*, f. 38.

Prima tentativă de autoorganizare a avut loc aproape simultan cu căderea dictaturii. În data de 23 decembrie un grup de intelectuali maghiari a înființat UDMR, mai precis prima platformă care dorea a fi organizația reprezentativă a maghiarilor. Prima denumire a organizației a fost Uniunea Democrată Maghiară.¹¹⁷ A doua zi, în data de 24 decembrie, a avut loc adunarea constitutivă oficială.¹¹⁸ Nucleul inițiatorilor era dat de intelectualii care erau în relații strânse și înainte de decembrie 1989 (János Lázok, András Béres, Béla Markó, György Gálfalvi). Într-o primă fază, organizatorii s-au întâlnit într-o casă privată (locuința lui János Lázok), mai apoi mutându-se în redacția revistei nou-înființate *Látó*. În ultimele zile ale lunii decembrie și în primele zile ale lunii ianuarie, grupului de inițiatori i s-au alăturat mai mulți intelectuali târgumureșeni (ziariști, realizatori de emisiuni radio, profesori, istorici, medici, ingineri). Mai mulți dintre membrii grupului de inițiatori erau în relații bune (încă dinainte de 1989) cu Géza Domokos, cel care la vremea respectivă era directorul Editurii Kriterion și întemeietorul UDMR București. În funcția de președinte a fost ales András Sütő.

Organizatorii nu dispuneau de experiență în domeniul organizării și al funcționării unor organizații de apărare a drepturilor unei comunități. În centrul atenției și al activității organizației nou-înființate se aflau, „în mod firesc”, gândul și intenția reorganizării sistemului instituțional al comunității maghiare, care în anii dictaturii comuniste a fost în mare parte desființat. După formularea principiilor și a declarațiilor de intenție a început perioada propriu-zisă a muncii organizatorice, bazată în mare parte pe voluntariat.

Organizația dispunea de o importantă susținere în masă. Numărul membrilor a crescut zi de zi într-un ritm alert, iar în mod direct proporțional au crescut și pretențiile în ceea ce privește recâștigarea și exercitarea drepturilor pierdute. Conform relatărilor lui Király István Káli, cel care a avut un rol important în întemeierea organizației județene a UDMR, în perioada 6 ianuarie – 20 februarie organizația a înregistrat 82 000 de cereri de adeziune.¹¹⁹ Entuziasmul, voința de a acționa și activitatea voluntară a celor care nu aveau experiență politică întâlneau cu succes pretențiile formulate de acea comunitate maghiară care dorea să scape de greutățile cauzate de dubla oprimare (politică și națională). Creșterea explozivă a numărului de membri, voluntariatul, spectaculoasa voință de a acționa, munca de organizare rapidă și de succes au creat în ochii unei părți a populației române a județului aparența unei bune organizări și a unei activități dirijate.

Importanța organizației județene și târgumureșene a UDMR este subliniată și de faptul că după consfătuirea din data de 7 ianuarie care a avut loc la Cluj, adunarea generală a delegaților din data de 13 ianuarie a avut loc la Târgu-Mureș. Rezultatul acestei adunări a fost publicat în declarația de intenție, cu accente asupra

117 Conform relatărilor lui György Gálfalvi, toate acestea s-au petrecut în locuința lui János Lázok în prezența gazdei, în compania lui Gálfalvi și a lui Béla Markó.

118 Printre membrii delegați ai Comitetului Administrativ Provizoriu al organizațiilor locale care doreau afilierea la organizația centrală a UDMR se numărau: Zoltán Ábrám, András Béres, Zoltán Brassai, András Demeter, Dénes Fülöp, György Gálfalvi, Attila Jakabffy, Jenő Kádár, István Kerek, Előd Kincses, Király István Káli, Zoltán Kolozsváry, Lóránd Lohinszky, Béla Markó, Mihály Spielmann Sebestyén, András Sütő, László Szepessy, Zoltán Tófalvi, András Tőkés.

119 Interviu cu István Káli Király, *op. cit.*, 16.

următoarelor domenii: structura organizațională, viața publică, problemele economice și sociale, educația, presa, literatura și arta, tineretul. UDMR s-a autodefinit drept organizația-umbrelă a maghiarilor din România. „Nu este un partid, ci o organizație a comunității maghiare din România, constituită pe baze etnice și nu pe baza unei ideologii, dornică să integreze, în interesul realizării scopurilor menționate, toate mișcările, organizațiile sau grupările care sunt de acord cu principiile de bază, sprijină programele și sunt deschise la cooperare în vederea atingerii scopurilor comune”.¹²⁰

În prima perioadă organizația din Târgu-Mureș și cea județeană a UDMR s-au concentrat asupra activităților de organizare, de înființare a organizațiilor locale și asupra schițării și tematizării intereselor comunității pe care le reprezentau sub forma unor comunicate și luări de poziții.

Cele mai importante decizii politice care aveau tangență și cu problemele minorităților au fost discutate în conducerea județeană a Frontului și în comisiile speciale pe probleme ale minorităților. Astfel, în prima perioadă de după căderea regimului, cei care au avut un rol mai important au fost, în mod logic, reprezentanții de naționalitate maghiară ai Frontului. Legătura dintre cele două organizații era asigurată de persoane care îndeplineau funcții de conducere și în cadrul Frontului (Attila Jakabffy, Béla Markó, Előd Kincses). Această situație s-a schimbat începând cu primele zile ale lunii februarie, după ce Frontul s-a transformat în partid și s-a înființat CPUN, organizația care coopta partidele politice, și după ce aspirațiile naționale din ce în ce mai puternice ale comunității maghiare au ajuns să fie inițiate și coordonate în exclusivitate de activiștii UDMR.

În prima parte a anilor '90 era foarte activă nu numai organizația județeană a UDMR, ci și diferitele organizații de profil economic, cultural, de tineret, comunitar etc. nou-înființate pe raza orașului și a județului, datorită cărora s-a dezvoltat cu repeziciune viața comunitară maghiară din județ: Uniunea Crescătorilor de Vite din zona Niraj și Târnava, Uniunea Veterinarilor din județul Mureș, prima șezătoare liberă, organizația pentru apărarea drepturilor muzicienilor rock, organizația studenților maghiari din cadrul Institutului de Medicină și Farmacie din Târgu-Mureș (ASM-TM), Asociația Turistică Perpetuum Mobile etc. Aceste organizații au formulat și chiar au impus pretențiile reale ale comunității și în foarte multe cazuri au fost organizate (și) pe baza unor modele din Ungaria.

În paginile cotidianului de limbă maghiară *Népújság*, ziariștii și intelectualii au conturat din ce în ce mai marcant problemele minorităților reprimite de fostul regim comunist. Problemele nerezolvate sau considerate a fi nerezolvate și frustrările comunității maghiare din Târgu-Mureș au ajuns un subiect cotidian. În primele săptămâni presa de limbă maghiară s-a limitat la discursurile bazate pe insultă, elementele simbolice ale organizării comunității, evenimentele și personajele istorice reevaluate și revizuite urmând să fie tratate în luna martie.¹²¹ Pornind de la ponderea numerică și de la tradițiile culturale ale maghiarilor din Târgu-Mureș, tot mai mulți considerau că lupta comunității maghiare locale pentru drepturile

120 Declarație de intenție. Comitetul Executiv Provizoriu al Uniunii Democrate Maghiare din România, Târgu-Mureș, 13 ianuarie 1990. În: *1989 húszéves az RMDSZ 2009: eseménynaplár, dokumentumok*. 2009.

121 Novák – László: *op. cit.*, 87.

minorităților poate fi un exemplu, un model de urmat pentru Transilvania. În data de 14 ianuarie chiar László Tőkés, aflat în oraș pentru celebrarea unei slujbe religioase, a declarat că „inima” maghiarilor din Transilvania se află la Târgu-Mureș și că orașul beneficiază de prioritate.¹²²

4. Tema centrală: problema minorităților

Cele două domenii în care au apărut semnele marcante ale etnicizării din Târgu-Mureș în prima perioadă a tranziției au fost viața politică și cea culturală. Pe plan politic, o temă din ce în ce mai disputată era schimbarea și viitorul acelor persoane care au deținut poziții-cheie în perioada vechiului regim. În ceea ce privește educația, aceasta a devenit una dintre cele mai importante scene ale luptei pentru drepturile minorităților: educație în limba maternă, instituții autonome și independente de educație și de cultură.

În mai multe unități economice târgumureșene s-a solicitat schimbarea vechilor conducători, conducere organizației locale a FSN primind mai multe adrese în acest sens încă din primele zile ale lunii ianuarie.¹²³ Câțiva membri maghiari ai Frontului au încercat să susțină și politic aceste inițiative și abordări de jos în sus. Előd Kincses a adus în discuție faptul că pe plan local printre reprezentanți abia se regăsesc persoane cu origini târgumureșene și că nu au fost respectate nici raporturile etnice. A cerut în mod insistent ca delegații fabricilor să reprezinte muncitorii și ca în conducere să nu fie implicați numai directorii aflați în funcție. A insistat să fie întocmit un raport legat de situația Securității, cerând totodată schimbarea conducătorilor în cazul armatei și al poliției.¹²⁴

Pornind din particularitatea situației, problema schimbării elitei în cadrul instituțiilor vechiului regim a căpătat o nuanță etnică încă de la început. Așa cum am prezentat în partea introductivă a acestui studiu, pozițiile de conducere ale întreprinderilor și instituțiilor de stat erau deținute în proporție de 77,7% de persoane de naționalitate română. După 22 decembrie 1989 situația aproape că nu s-a schimbat, funcțiile de conducere fiind ocupate în proporție de 77,2% de persoane de naționalitate română.

Majoritatea conducătorilor de instituții a căror destituire se cerea erau de naționalitate română. În astfel de situații argumentele etnice au fost mult mai solide decât cele politice care de fapt motivau sau combăteau destituirile. Elita maghiară și o parte semnificativă a opiniei publice vedeau în acest fapt supraviețuirea, continuarea discriminării negative pe baze etnice, o moștenire a regimului ceaușist. Elita română și o altă parte a opiniei publice considerau însă că se dorește o epurare etnică. Iar mass-media de limba română trata această problemă în mod expres și în acest sens. *Cotidianul Cuvântul liber* a tratat această problemă încă de la

122 Tőkés László Marosvásárhelyen. *Népújság*, 17 ianuarie 1990.

123 Conform surselor, unul dintre focarele principale ale nemulțumirii era întreprinderea Metalotehnica. ACJM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 51.

124 *Ibidem*.

început. Ca și o replică, au încercat să arate acele contraexemple din comunitatea maghiară care au făcut parte din nomenclatura ceaușistă, sau chiar au formulat diferite critici la adresa acelor persoane care erau considerate inițiatorii acestei problematice (Kincses, Jakabffy).¹²⁵

Problemele controversate au început să apară din ce în ce mai des (și) pe ordinea de zi a organizației locale FSN, unde treptat a început să se contureze o dispută pe marginea acestui subiect, să apară clivaje. Organul mandatat cu conducerea județului era atât de îmbibat de conflicte, încât nu a mai putut găsi niciun remediu pentru estomparea acestei tensiuni, ba din contră, a devenit scena unor noi conflicte, în anumite cazuri de natură personală.¹²⁶

Unul dintre punctele nevralgice ale perioadei de tranziție a devenit problema educației. În perioada imediat următoare căderii dictaturii, comunitatea maghiară, în situația politică aparent favorabilă,¹²⁷ a încercat reorganizarea imediată a sistemului de instituții culturale care au fost parțial sau în totalitate desființate de vechiul regim. Unul dintre cele mai sensibile puncte ale acestui proces s-a dovedit a fi restabilirea educației în limba maghiară. Nevoia de schimbare a apărut foarte repede și pe mai multe planuri. Începând cu prima parte a lunii ianuarie, una dintre temele centrale intens dezbătute în unul dintre cele mai influente organe media ale acelor vremuri, cotidianul de limbă maghiară *Népújság*, era necesitatea învățământului în limba maternă.¹²⁸

O parte însemnată dintre profesorii în cauză (acele persoane care au fost detașate departe de orașul natal și aveau posturi în școlile cu limba de predare română) au semnalat încă din perioada vacanței de iarnă (începutul lunii ianuarie) faptul că doresc o schimbare de statut. Atât profesorii, cât și comunitățile de părinți din diferite școli ale orașului și-au exprimat dorința de a schimba situația creată la sfârșitul anilor '80. S-a pus problema organizării unor alegeri pentru noile conduceri ale școlilor, a creării unor noi clase cu predare în limba maghiară, a creșterii numărului și a ponderii pedagogilor maghiari, subreprezenți în conducerea sistemului de învățământ (se subînțelege, și în inspectoratul școlar), a rezolvării situației acelor elevi care au fost „siliți” să învețe în limba română¹²⁹ și problema înfiin-

125 *Cuvântul liber*, 26 ianuarie 1990.

126 Despre dezbaterile care au avut loc în cadrul FSN, vezi: Novák – László: *op. cit.*, 83–92.

127 Aici trebuie menționată în primul rând declarația FSN din 6 ianuarie legată de problematica minorităților naționale, care, deși formula într-un cadru larg drepturile minorităților, datorită unei posibilități „mai libere” de interpretare, a cuprins mai multe soluții de principiu. De asemenea, ca un factor favorabil poate fi interpretată și prezența și activitatea reprezentanților, a specialiștilor de naționalitate maghiară în organele locale și centrale ale FSN. În persoana lui Pálfalvi Attila guvernul avea un ministru adjunct al învățământului care era de naționalitate maghiară, iar în unele localități comunitatea maghiară era reprezentată și în comisiile locale pe probleme de educație ale FSN.

128 De exemplu: Péter Kovács: Gondolatok a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet múltjáról, jelenéről és jövőjéről (I). *Népújság*, 10 ianuarie 1990. Tibor Weszely: Néhány szó az oktatásügyről. *Népújság*, 12 ianuarie 1990. Árpád Gyéresi: Örizzük meg. *Népújság*, 14 ianuarie 1990.

129 În decursul lunii ianuarie, în mai multe școli s-a cerut ca elevii maghiari care învăță în clase cu limba de predare română să fie trecuți în clase cu limba de predare maghiară. Conform declarațiilor inspectorului școlar adjunct de atunci, András Tőkés, în perioada anului școlar au fost înființate mai mult de zece clase cu limba de predare maghiară. Această migrație a elevilor a pus însă în pericol locurile de muncă ale dascălilor, iar în unele cazuri chiar și existența unor clase.

țării unor instituții de învățământ cu predare în limba maghiară. În această ultimă problematică, accentul cădea pe Liceul „Bolyai Farkas”.

În a doua parte a lunii ianuarie, cea mai dezbătută și mai sensibilă problemă a fost cea a Liceului „Bolyai Farkas” și a Institutului de Medicină și Farmacie. Aspirațiile și eforturile comunității maghiare legate de învățământul în limba maternă au fost susținute de membrii maghiari ai FSN, care încercau rezolvarea acestor probleme prin adoptarea unor hotărâri în cadrul unor comisii de specialitate ale Frontului.

Și în cazul Liceului „Bolyai Farkas” a apărut pretenția unei școli cu predare în limba maghiară, atât din partea profesorilor maghiari, cât și a elevilor și a părinților acestora. În data de 14 ianuarie, reprezentanții locali ai UDMR i-au înaintat o cerere lui Attila Pálfalvi, pe atunci ministru adjunct în Ministerul Educației, în care și-au formulat punctul de vedere privind separarea. În data de 17 ianuarie 1990, profesorii (români) ai Liceului „Bolyai Farkas” au avut o ședință în cadrul căreia s-a luat hotărârea conform căreia „principul separării nu slujește înțelegerea și fraternitatea între tinerii aparținând diferitelor nații, care nu pot fi dirijați de idei și ideologii depășite, moștenite din trecut de cei care confundă drepturile minorităților naționale cu separatismul și discriminarea”.¹³⁰

Problema a ajuns foarte repede pe masa politicianilor, fiecare dintre părți așteptând o rezolvare din partea organelor județene. În data de 18 ianuarie 1990, organizația locală și județeană a FSN, conducerea Inspectoratului Școlar Județean, respectiv conducerea liceelor „Bolyai” și „Papiu” au avut o ședință comună cu scopul de a dezbate – pe baza unei petiții înaintate de părinți – posibilitatea reorganizării celor două licee în licee monolingve.¹³¹ Cu ocazia acestei ședințe s-a decis că începând cu 1 septembrie 1990 Liceul „Papiu” va funcționa ca liceu cu predare în limba română, iar Liceul „Bolyai”, cu predare în limba maghiară, respectiv că pe baza unor cereri venite din partea părinților și în limitele unei viitoare legi a educației se va studia în continuare posibilitatea înființării unor noi instituții de învățământ de stat monolingve.¹³²

În data de 19 ianuarie, Consiliul Județean al FSN a dezbătut din nou cazul separării liceelor „Papiu” și „Bolyai”. În cadrul acestei dezbateri punctele de vedere ale reprezentanților celor două etnii au fost contradictorii.¹³³ Separarea celor două școli era dezaprobată de părinții români, dar în argumentația lor s-au regăsit două nuanțe. Cei moderați considerau că separarea imediată a celor două școli va cauza greutăți administrative (de exemplu, situația elevilor care susțineau examenul de bacalaureat în anul școlar 1989/1990).¹³⁴ Din punctul de vedere a opozanților

130 *Cuvântul liber*, 25 ianuarie 1990. nr. 19.

131 Novák – László: op.cit., 96–98.

132 *Ibidem*.

133 Smaranda Enache era singurul reprezentant de etnie română care considera logice argumentele părții maghiare, conform cărora comunitatea maghiară din Târgu-Mureș are nevoie de o instituție de învățământ proprie, independentă. Argumentația doamnei Enache nu era caracterizată de animozitatea sau frustrarea atât de caracteristică ambelor părți, fapt pentru care a fost capabilă să se îndepărteze de această problematică și să vadă anumite relații. Prin expresia „ambele părți” înțelegem reprezentanții de etnie română și maghiară.

134 ACJM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 80. Procesul-verbal al ședinței CJP FSN din data de 19 ianuarie.

mai radicali (de exemplu, prim-secretarul județen de partid, Ion Scrieciu, sau edilul orașului, Ioan Judea), acest fapt trebuia considerat separatism, aceștia argumentând că școlile cu predare în limba română nu îi dau afară pe elevii maghiari.¹³⁵

Partea maghiară (András Tókes, Előd Kincses, Béla Markó) a folosit ca argumente prejudiciile suferite pe timpul vechiului regim prin comasarea școlilor, reprimarea limbii maghiare în educație și a drepturilor culturale. Totodată, și-au dat glas îndoielii – cum că nimic nu garantează rezolvarea acestor cerințe nici în luna septembrie.

Dezbaterea a avut drept rezultat o înțelegere parțială. În aceeași zi, în cadrul CJP FSN s-a luat hotărârea ca Liceul „Papiu Ilarian” să devină liceu cu limba de predare română, iar Liceul „Bolyai Farkas” să devină liceu cu limba de predare maghiară, dar pentru asigurarea liniștii în procesul educațional, schimbul de elevii și de profesori între cele două licee urma să se realizeze după încheierea anului școlar. Decizia de compromis a FSN nu a liniștit spiritele. O parte dintre părinții, elevii și profesorii maghiari nu au fost mulțumiți de situația existentă, considerând că șansa ratată nu va putea fi recuperată în septembrie. Frustrarea acestor persoane a fost accentuată și de faptul că în alte localități din Transilvania nu numai că se luaseră hotărârile necesare pentru reorganizarea liceelor cu limba de predare maghiară, ci în unele cazuri reorganizarea a fost chiar realizată, deși nu fără probleme.¹³⁶

Profesorii, părinții și elevii de naționalitate română implicați în dezbateri nu au fost de acord cu această decizie încă de la început. Totodată se bucurau și de o susținere importantă din partea celor care considerau că acest proces înseamnă separatism, o enclavizare artificială. O parte a elitei române considera că „cedarea” Liceului „Bolyai” trebuie considerată o înfrângere, o pierdere de teren și de prestigiu. Cotidianul local de limbă română *Cuvântul liber* a reacționat foarte rapid și într-un mod foarte vehement împotriva separării școlilor. Cotidianul, care avea o influență semnificativă asupra opiniei publice, a tratat acest subiect ca fiind o temă centrală, ținând pe ordinea de zi și înșirând zilnic noi și noi argumente împotriva separării.¹³⁷

Părinții și alte grupuri de susținători ai proiectului Bolyai au exercitat o presiune din ce în ce mai puternică asupra membrilor de naționalitate maghiară ai FSN. În data de 30 ianuarie, în cadrul unei dezbateri organizate în sala profesorală a Liceului „Bolyai”, Előd Kincses a vorbit despre faptul că pe plan local nu se poate ajunge la un compromis și că nici el personal nu este adeptul separării imediate. Opinia lui a stârnit dezaprobarea multora.¹³⁸

O altă problemă foarte importantă în planul educației era limba de predare în cadrul Institutului de Medicină și Farmacie (IMF) din Târgu-Mureș. Ca și în cazul Liceului „Bolyai Farkas”, o parte importantă a elitei maghiare considera o proble-

135 *Ibidem*.

136 Novák – László: *op. cit.*, 98–100. În numărul din 27 ianuarie 1990 cotidianul *Népújság* relata faptul că în Brașov a fost înființat prin schimb de clase un liceu cu limba de predare maghiară, care își va deschide porțile începând cu 1 februarie. Magyar líceum Brassóban. *Népújság*, 27 ianuarie 1990.

137 *Cuvântul liber*, 18 ianuarie 1990.

138 *Ibidem*.

mă primordială schimbarea condițiilor de predare în limba maghiară, lărgirea posibilităților în acest sens.

Problema IMF a devenit destul repede o temă centrală în viața publică maghiară, făcând aluzie la așteptările față de FSN. Argumentele maghiarilor puteau fi grupate pe marginea a două tematici. Necesitatea restabilirii învățământului în limba maghiară era susținută prin argumente istorice (circumstanțele înființării universității, caracterul maghiar) și prin restabilirea drepturilor minorităților, care fuseseră desființate sub dictatura ceaușistă, fără însă ca pe lângă „necesitatea firească” a asigurării drepturilor minorităților să fi fost prezentate și detaliile tehnice ale separării. În polemica legată de IMF, o parte importantă a opiniei publice române a folosit o argumentație asemănătoare celei din cazul Liceului „Bolyai Farkas”.¹³⁹

Până la sfârșitul lunii ianuarie, începutul lunii februarie, separarea celor două licee și situația creată în cazul IMF au depășit cadrul dezbaterilor centrate pe învățământ. De-a lungul timpului problematica separării școlilor la Târgu-Mureș a devenit terenul disputelor despre insultele reale sau presupuse, al frustrărilor izvorâte din conviețuirea celor două etnii. Viitorul școlii a devenit astfel simbolul evoluției relațiilor dintre majoritari și minoritari. Elita română antiseparatistă și cel mai important purtător de cuvânt al acesteia, presa de limba română, au formulat la început contraargumente de tip tehnic, apelând la greutățile cauzate de separare pentru părinți, elevi și profesori și argumentând că acest proces este prea grăbit, nu există cadrul legal necesar, fiind astfel antidemocratic. Aceste argumente au fost destul de repede completate cu contraargumente de ordin politic, care în unele cazuri imaginau chiar un viitor apocaliptic. Conform acestei argumentări, problema școlilor este un prim pas al separatismului etnic. O mare parte a elitei maghiare târgumureșene considera însă că separarea școlilor va putea garanta aplicarea drepturilor minorităților în oraș și în regiune.¹⁴⁰

Conducerea Frontului, și așa scindată în această privință, era supusă unei presiuni semnificative venite din partea opiniei publice. Românii, afectați de această problemă, așteptau de la Consiliu rezolvarea problemei în favoarea lor și anularea hotărârii de separare a școlilor. Opinia publică maghiară aștepta de la reprezentanții maghiari ai Frontului ca aspirațiile comunității maghiare legate de reforma învățământului să fie validate și puse în practică.

În data de 3 februarie 1990, ministrul educației, Mihai Șora – la cererea unor cadre didactice maghiare ale Liceului „Bolyai” –, a dat ordin telegrafic Inspectoratului Școlar Județean și Consiliului Județean Mureș al FSN ca din clasele române din cadrul Liceului „Bolyai” să se constituie un nou liceu care, începând cu al doilea trimestru, se va muta temporar în imobilul școlii de subingineri.¹⁴¹

Ordinul emis de Ministerul Educației nu a fost pus în practică. La sfârșitul lunii ianuarie, începutul lui februarie s-a ajuns într-o situație fără ieșire în ambele insti-

139 Novák – László: *op. cit.*, 98–103.

140 În ceea ce privește problema minorităților, la sfârșitul lunii ianuarie a avut loc o turnură importantă și spectaculoasă și la nivel central: Iliescu s-a pronunțat asupra separatismului, Ministerul Educației a amânat deschiderea școlilor cu predare în limba maghiară, iar Attila Pálfalvi, ministrul adjunct al educației și catalizatorul acestor separări, a fost destituit din funcție.

141 Novák – László: *op. cit.*, 103–114.

tuții. O mare parte dintre profesorii, părinții și elevii maghiari doreau în continuare aplicarea imediată a unor măsuri, în timp ce atât românii mai radicali, cât și cei moderați au refuzat acest lucru. Nici partea română nu a stat degeaba, în școli au început să apară din ce în ce mai des manifeste antiseparatiste, care în unele cazuri chiar insultau comunitatea maghiară.¹⁴²

Dezbaterile interminabile au fost urmate de o nouă cotitură, când elevii români și maghiari au fost atrași în lupta pentru susținerea intereselor. După un șir de debateri fără rezultat, elevii maghiari de la Liceul „Bolyai”, în speranța fortării unei decizii favorabile, au inițiat la sfârșitul lunii ianuarie o grevă. Ca o reacție mult mai curajoasă a părții române față de această grevă, în curtea liceului s-a organizat o demonstrație la care au participat mai multe sute de părinți și elevi. Participanții au cântat imnul României, au scandat lozinci de fraternitate și au refuzat hotărât să părăsească clădirea liceului. Părinții de naționalitate română care au luat cuvântul au dezaprobat noile demersuri făcute pentru separarea elevilor români și maghiari și le-au considerat ca fiind fapte discriminatorii.¹⁴³

În data de 9 februarie 1990, miniștrii adjuncți ai educației Hans Otto Stamp și Lajos Demény s-au deplasat la Târgu-Mureș pentru a se informa la fața locului și pentru a găsi o soluție pentru situația existentă. Negocierile, care s-au derulat într-o atmosferă foarte tensionată (în centrul orașului manifestau elevi de naționalitate română), nu au adus soluții care să fie acceptabile pentru ambele părți.¹⁴⁴ Ministrul adjunct al educației Hans Otto Stamp a semnat un decret care a interzis separarea imediată a celor două școli. Totodată a obligat Inspectoratul Școlar Județean Mureș ca până în data de 27 februarie să elaboreze un studiu privind educația din licee și a dispus ca Liceul „Bolyai” să funcționeze ca liceu cu predare în limba maghiară din septembrie 1990.¹⁴⁵

5. Noi „linii de front”, escaladarea conflictului

După cum am văzut, comunitatea maghiară a început procesul de autoorganizare aproape imediat după căderea vechiului regim. Acest fapt a îndemnat elitele române din localitățile cu populație mixtă să întreprindă anumite acțiuni. Așa s-a întâmplat și la Târgu-Mureș, unde un așa-zis comitet de inițiativă și-a început activitatea încă din decembrie 1989.¹⁴⁶ Membrii acestui grup, cu precădere

142 *Fondul video al Fundației „György Bernády”, Târgu-Mureș, caseta nr. 2.*

143 *Ibidem.*

144 *Fondul video al Fundației „György Bernády”, Târgu-Mureș, caseta nr. 3; Novák – László: op. cit., 103.*

145 *Ibidem.*

146 Ziaristul Valentin Borda scria despre înființarea organizației Vatra Românească: „În ziua de 24 decembrie 1989, profitând de întâlnirile prilejuite de obiceiul colindelor de Crăciun, grupul de inițiativă a făcut primele sondaje și consultări privind necesitatea înființării unei organizații românești menită să se contraponă acțiunilor ungarilor, care, tot la Târgu-Mureș, luaseră decizia cu o zi înainte să anunțe public existența UDMR.” Valentin Borda: *Vatra Românească*. Editura Petru Maior, Târgu-Mureș, 1995, 51.

intelectuali din domeniul umanist,¹⁴⁷ au avut discuții, printre alții cu episcopul greco-catolic Alexandru Todea, iar mai apoi, la Cluj-Napoca și la București, cu membrii Partidului Național Țărănesc. După insuccesul acestor tratative, grupul inițiator a decis înființarea unui formațiuni proprii. Adunarea constitutivă a avut loc la Târgu-Mureș, în clădirea TCM,¹⁴⁸ în data de 22 ianuarie.¹⁴⁹

În data de 29 ianuarie 1990, cu ocazia primei ședințe lărgite ce a avut loc la Liceul „Papiu Ilarian”, organizația cu scopuri asemănătoare din Reghin, *Frăția*,¹⁵⁰ organizația juriștilor din Târgu-Mureș, *Dreptatea*, și *Liga Studenților* s-au alăturat organizației denumite *Uniunea Românilor Transilvăneni*.

Conform relatărilor lui Vasile Țâra, mai întâi a fost înființată așa-numita „grupare de bibliotecă”, care era compusă din intelectuali din domeniul umanist, militari, juriști și medici. Conform celor relatate, această grupare s-a întâlnit pentru prima dată în ziua de 27 decembrie în sala de lectură a Bibliotecii Județene Mureș, unde Ioan Sabău a declarat că în județ toate se întâmplă după bunul plac al lui Károly Király. Aceasta a fost cauza pentru care cei prezenți au decis înființarea unei organizații proprii.

În ziua de 30 decembrie a avut loc o nouă întâlnire, în cadrul căreia a fost redactată și o documentație, care în data de 12 ianuarie i-a fost înmănată și lui Ion Iliescu, cu cererea de a nu lăsa ca maghiarii să înființeze o enclavă în regiune. După cele relatate de Țâra, acestei grupări i s-a alăturat și gruparea formată din intelectuali din domeniul tehnic,¹⁵¹ constituită în TAGCM.¹⁵² În ziua de 30 ianuarie, șapte reprezentanți ai organizației au cerut o audiență de la vicepreședintele județean, Ion Scriciu. Iar începând cu data de 1 februarie 1990 s-a înființat în mod oficial Asociația Vatra Românească (în continuare: VR).¹⁵³

147 Florin Demian, Simion Sălăgean, Lazăr Lădăriu, Grigore Ploșteanu, Mariana Ploșteanu, Silviu Olaru, Ludovic Dogar, Remus Dogar, Vasile Pop, Pavel Ormenișan, Cornel Lupea, Ioan Nuțiu Pop, Ioan Ogneanu, Mircea Man, Dumitru Pop, Sever Ormenișan, Călin Ormenișan, Constantin Găbudeanu, Ioan Moldovan, Nicolae Marian, Florin Radu Demian. Majoritatea celor prezenți erau intelectuali din domeniul umanist (istorici, ziariști, muzeologi, profesori).

148 Trustul de Construcții și Montaj.

149 Borda: *op. cit.*, 51.

150 Ca o reacție la efectele produse de comunicatul apărut în ziarul *Cuvântul liber* în ziua de 20 ianuarie (în care era anunțată decizia organizației locale și a celei județene a FSN privind înființarea Liceului „Bolyai Farkas” cu predare doar în limba maghiară) și de celelalte articole apărute mai târziu în același cotidian, în data de 25 ianuarie 1990, cu participarea populației române din Reghin, din satele din zona Văii Gurghiului și a cursului superior al râului Mureș, a fost ales un comitet provizoriu de inițiativă pentru înființarea mișcării *Frăția Românească*. Membrii grupului de inițiativă au declarat că sunt de acord cu programul FSN și vor face demersuri ca în constituția României să fie menționată o singură limbă oficială, limba română, astfel opunându-se categoric tuturor manifestărilor cu caracter naționalist și șovin. Vezi: Grupul de inițiativă al mișcării *Frăția Românească*: Chemare la unitate. *Cuvântul liber*, 30 ianuarie 1990.

151 Valentin Borda: *op. cit.*, 54–55.

152 Trustul Antrepriza Generală de Construcții și Montaj.

153 Conducerea VR: Silviu Petru Olaru (medic), președinte de onoare, Radu Ceontea (artist plastic), Dumitru Pop (economist), Zeno Opriș (medic), Grigore Ploșteanu (istoric), Vasile Țâra (ofiter militar), Florin Demian, vicepreședinti, Mircea Artimon Mihail (profesor, director adjunct al Bibliotecii Județene Mureș), secretar. *Cuvântul liber*, 6 februarie 1990.

Analizând programul și scopurile declarate ale VR, se conturează două atribuții. Una accentua caracterul cultural al asociației, iar cealaltă, reprezentarea intereselor comunității române din zonă. Prima insista asupra protejării obiceiurilor legate de diferitele tradiții culturale, populare, înviorarea și răspândirea vieții religioase, protejarea narodnicistă a valorilor satului, a lumii țăranului. Un alt rol al organizației consta în asigurarea reprezentării intereselor românești. Acest rol s-a bazat în totalitate pe un discurs istoriografic care accentua teme ca: oprima-rea milenară a poporului român în Transilvania, răbdarea, calmul și emanciparea de după suferință a poporului român. Trimiterile directe la argumentele istorice (oprimare milenară, Regiunea Autonomă Maghiară ca o enclavă etnică) și la evenimentele politice contemporane (deținerea unor funcții de conducere în organele puterii locale, impunerea drepturilor minorităților), considerate a fi exemple negative, vizau în mod evident contrabalansarea, chiar împiedicarea eforturilor maghiarilor târgumureșeni (ardeleni).¹⁵⁴

Pe planul declarațiilor se putea regăsi și toleranța față de minorități, însă interesele, valorile naționale române erau considerate a fi evidente supreme, cărora o persoană trebuie să li se conformeze, a căror superioritate și poziție de putere trebuie admise. Organizația s-a autodeclarat reprezentantă a intereselor românilor, un organism de control care este capabil să apere interesele românilor în locul statului/alături de statul considerat a fi prea slab.

Prin programul formulat, elita românească reunită sub egida VR a semnalat faptul că este nemulțumită de situația politică existentă, de relația dintre statul român și comunitatea maghiară, și că în acest proces singura capabilă să apere interesele românilor din regiune este propria lor organizație, prin programul ei. VR nu s-a declarat a fi un partid politic, dar practic așa s-a comportat încă de la înființare, având păreri marcante legate de teme de politică actuală, iar mai târziu făcând și pași concreți în acest sens. Comunicatele apărute în perioada imediat următoare înființării arătau clar că majoritatea energiilor organizației vor fi concentrate în vederea împiedicării aspirațiilor comunității maghiare locale și nu în organizarea și promovarea vieții culturale.¹⁵⁵

Accentuarea necesității unei organizații menite să apere interesele românilor, apelul pentru apărarea integrității țării, toate sugerau că aceste lucruri sunt puse în pericol în Transilvania. După cum am putut vedea, programul organizației cuprindea câteva teme foarte generale: apărarea și dezvoltarea culturii române, dialogul, dar în activitatea propriu-zisă a mobilizat energii uriașe cu scopul de a stopa diversele aspirații ale comunității maghiare. Practic (nesocotind acele câteva evenimente folcloristice și culturale), în prima perioadă a existenței sale VR a încercat să dea o replică mișcării de emancipare a comunității maghiare. Apoi, în primul rând la Târgu-Mureș, începând din luna martie, a devenit un factor inițator (vezi evenimentele din martie 1990).

În argumentația folosită de organizație, un loc important îl ocupa enumerarea nedreptăților istorice și interpretarea în mod expres unilaterală, antiromânească a evenimentelor petrecute după 1989: 1848, latinitatea, Școala Ardeleană (toate

154 Despre primele comunicate, programe ale organizației, vezi: Novák – László: *op. cit.*, 108–110.

155 *Ibidem*.

acestea fiind teme cu care doreau să alimenteze sentimentele naționale și entuzismul în rândul membrilor), discriminarea populației române pe teritoriul fostei Regiuni Autonome Mureș, „persecuția” românilor în Secuime, schimbarea și înlocuirea unor conducători, exagerarea în ceea ce privește problema școlilor. Linșarea milițienilor (neluând în seamă poziția oficială a guvernului) a fost considerat act cu caracter etnic, făcându-se abstracție de morții de naționalitate maghiară. Instaurarea administrației ungare în toamna anului 1940 era prezentat în paralel cu aspirațiile și revedicările maghiarilor din perioada 1989/1990. „Torturile indurate ne duc cu gândul la anul 1940: umilință, tortură, decapitare, călcarea în picioare, lapidarea, arderea cadavrelor.”¹⁵⁶ După interpretarea VR, transporturile de ajutoare sosite din Ungaria și atitudinea binevoitoare a statului maghiar erau numai pretexte pentru a crea confuzie: „Cât timp una dintre mâini este întinsă spre Est, spre noi [adică maghiarii – nota autorului], cealaltă a fost întinsă spre Vest, dar nu goală, ci plin de calomnii și minciuni.”¹⁵⁷

VR era o rețea organizată de sus, care de fapt a fost înființată de un grup al elitei târgumureșene. Dacă observăm lista membrilor organizației județene și ocupația acestora, ne putem convinge ușor că, deși VR nu se autodefinia ca fiind un partid, o parte importantă a bazei era alcătuită din membrii fostelor organe (și) de represiune (miliție, procuratură, armată, forțe de securitate), intelectuali, juriști și medici.¹⁵⁸ Organizația însă s-a dezvoltat într-un ritm foarte susținut, în decursul câtorva săptămâni a luat ființă în mai multe localități transilvănene și s-a bucurat de o susținere extraordinară. În data de 14 februarie a fost înființată și la Cluj-Napoca, la Casa de Cultură a Studenților, organizația locală a VR.¹⁵⁹ În data de 16 februarie lista organizațiilor locale s-a întregit, înființându-se filialele din Baia Mare, Satu Mare și Alba Iulia.¹⁶⁰

Agitația naționalistă din ce în ce mai puternică, manipularea prin presă, amplificarea și intensificarea artificială a senzației de pericol au contribuit semnificativ la creșterea numărului de membri. VR dispunea de un set de instrumente de mobilizare foarte bune. Chiar și la primul miting au participat câteva mii de persoane, ceea ce sugerează profesionalism și o rețea de relații foarte largă. În ciuda faptului că energiile din cadrul organizației erau în mare parte canalizate spre stoparea eforturilor comunității maghiare, în organizație și-au găsit un rol și acele persoane care doreau să contribuie cu ceva la cultura românească sau pur și simplu considerau că un lucru primordial este emanciparea românilor din provincie.

VR a tematizat în fața opiniei publice române toate problemele nerezolvate ale perioadei de tranziție începute în decembrie 1989 prin prisma politicii legate de minoritățile naționale. Organizația și-a găsit un partener și în *Cuvântul liber*, cotidian de limbă română, care încă de la începutul lunii ianuarie a relatat cu o vehemență ieșită din comun despre problematica comunității maghiare. În 1 martie,

156 *Adevărul în libertate*, 24 februarie 1990. Vezi și numerele din februarie și martie ale ziarului *Cuvântul liber*.

157 *Ibidem*.

158 *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára* (Arhivele Naționale ale Ungariei, în continuare: *MNL OL*), KÜM-TÜK, România, 1990, cutia 64, 001526/3.

159 *Cuvântul liber*, 20 februarie 1990.

160 *Ibidem*.

președintele organizației județene Mureș a VR, Radu Ceontea, și redactorul-șef al ziarului, Lazăr Lădăriu, au semnat un contract în care, printre altele, au convenit și asupra faptului că cotidianul va publica materialele organizației contra sumei de 1 500 de lei pe trimestru.¹⁶¹

Așa cum am mai amintit, la sfârșitul lunii ianuarie, începutul lunii februarie, situația din ambele școli a intrat în impas. Tensiunea cauzată de problema școlilor, de schimbarea unor persoane și alimentată cu alte contradicții și frustrări reciproce a dus la escaladarea acestei situații. Implicarea elevilor, a profesorilor și a părinților a cauzat ca evenimentele să beneficieze de o publicitate media exagerată, iar din această cauză problemele au ajuns de la masa tratativelor în stradă. Datorită „reușitei” manifestării stradale a elevilor români cu ocazia vizitei ministeriale și a înființării VR, manifestanții români angajați în conflict au beneficiat de un avantaj strategic. Iar decizia luată de FSN în luna ianuarie privind separarea școlilor „Papiu” și „Bolyai” în școli cu limba de predară română, respectiv maghiară a mai întărit aceste atitudini conflictuale.

Încă din a doua parte a lunii ianuarie a devenit foarte clar că unele grupuri din comunitatea românească locală iau atitudine nu numai împotriva separării „iraționale” a instituțiilor, ci mai degrabă scopul lor principal este reprimarea tuturor inițiativelor cetățenești ale comunității maghiare. Pe lângă războiul mediatic continuu, au apărut instrumente care anticipau o muncă de fond conștientă și organizată. Practic începând cu luna ianuarie deja circulau într-un număr destul de mare tot felul de vești, manifeste și informații neverificate și necontrolabile. Manifestele încercau pe de o parte să rezume în lozinci și sloganuri simple tot ce se putea formula ca și acuză la adresa comunității maghiare, iar pe de altă parte interpretau mesaje de mobilizare, făcând apel la mândria poporului român.¹⁶²

Din mai multe surse a reieșit faptul că unii ofițeri de Securitate, intrați în subordinea Armatei, aveau neoficial sarcina de a continua să adune informații legate de „problema iredentismului maghiar”.¹⁶³ Persoanele în cauză au crezut că prin deținerea unor locuri de conducere de către personaje de naționalitate maghiară tocmai autoritatea statală este cea care va fi amenințată, va ajunge în pericol. Datorită (și) propagandei române din Transilvania, care devenise din ce în ce mai vehementă, presa centrală română s-a ocupat de mai multe ori cu cerințele naționalităților, aproape în fiecare caz problema fiind prezentată prin prisma intereselor comunității române: a tematizat pericolul maghiar, separatismul, cerințele exagerate și discriminarea negativă a românilor.

161 MNL OL, KÜM-TÜK, România, 1990, cutia 64, 001526/3.

162 MNL OL, KÜM-TÜK, România, 1990, cutia 65, 001063.

163 Gheorghe Bănescu: *Demers pentru adevăr. Consemnări*. 2001.

Cercetările cele mai recente au scos la iveală faptul că, începând cu ianuarie 1990, câțiva ofițeri ai Securității au trimis săptămânal mai multe „rapoarte despre atmosfera existentă în comunitatea maghiară din județul Mureș”. Aceste rapoarte au fost semnate de către ofițeri care înainte de 1989 s-au ocupat de tematici asemănătoare. Din acte reiese că structurile locale ale Securității au pierdut mult din pozițiile anterioare, nu au dispus, de exemplu, de rețeaua de agenți folosiți în cazuri maghiare.

Arhivele Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității, Fond Documentar, dosar 19150/1990, f. 1–35.

UDMR-ul, presimțind escaladarea situației existente, în ziua de 30 ianuarie 1990, prin intermediul ziarului *Cuvântul liber* s-a adresat populației române din județ și din oraș, încercând să infirme zvonurile răspândite legate de pericolul maghiar, și a făcut publice solicitările și dorințele comunității maghiare. În acest apel, cu referire la sacrificiul comun de sânge al revoluției din '89, s-a încercat să se demonstreze loialitatea și bunăvoința comunității maghiare, urmând prezentarea privării de drepturi suferite în perioada regimului ceaușist. S-a accentuat faptul că maghiarii au fost privați de limba lor maternă și că Ceaușescu, folosindu-se de minciuna conform căreia maghiarii periclitează integritatea teritorială a României, a instigat cele două națiuni una împotriva celeilalte. Comunicatul a subliniat totodată că comunitatea maghiară nu are intenții revizioniste și că vrea să trăiască aici, împreună cu românii.¹⁶⁴

Totodată, o mare parte a elitei maghiare din Târgu-Mureș, precum și persoanele și grupările implicate în lupta pentru apărarea drepturilor minorităților au considerat că în pofida situației actuale, această luptă trebuie continuată. Rezultatele obținute în sistemele instituționale ale școlilor și în sfera politică-administrativă au fost considerate insuficiente. Împiedicarea cu succes a separării celor două licee, cauză care a activat grupuri mari de oameni, și apariția VR au îndemnat conducerea locală a UDMR, care considera din ce în ce mai mult că pentru a se putea accentua problemele comunității maghiare, soluția ar fi ieșirea în stradă, să facă pași noi. În asemenea condiții s-a organizat „demonstrația cu lumânări și cărți”. Cu acest eveniment, prin caracterul intenționat tăcut al manifestației, comunitatea maghiară a încercat să semnaleze o superioritate morală, iar prin spiritul și sentimentul de comunitate, foarte puternic exprimat în cadrul acestei demonstrații, s-a încercat transmiterea unui mesaj conform căruia comunitatea maghiară nu va renunța la drepturile solicitate. Demonstrația tăcută și cu lumânări, la care au participat zeci de mii de oameni, a avut un efect enorm asupra maghiarilor și a românilor. Comunitatea maghiară a interpretat evenimentul ca o reușită în ceea ce privește demonstrarea puteri comunității, respectiv în accentuarea cerințelor acesteia într-un mod european, cu demnitate și în liniște. Această demonstrație însă a avut un efect contrar în rândul românilor, mai ales în rândul acelor care erau implicați într-un fel în dezbaterile aflate pe ordinea de zi.¹⁶⁵

Scena acestor polemici erau mai degrabă cotidienele cele mai citite, și nu forurile politice. În luna februarie, în rubricile celor două cotidiene județene au apărut zilnic diferite articole, dezmințiri, rapoarte, declarații, glose reciproc acuzatoare. Cel mai puternic efect asupra societății eliberate de presiunea cenzurii l-a avut (în cazul ambelor etnii) presa. Ba chiar putem să spunem că presa a fost cel mai eficient formator al opiniei publice.

VR a găsit aliați pentru tendințele sale între colaboratorii cotidianului local în limba română, *Cuvântul liber*. Începând cu luna ianuarie, ziarul a prezentat „lupta națională” a comunității române locale într-un limbaj tot mai intens și mai

164 *Cuvântul liber*, 30 ianuarie 1990.

165 Demonstrația cu lumânări și cărți din Târgu-Mureș a avut loc în ziua de 10 februarie. Despre organizarea și desfășurarea evenimentului, vezi mai detaliat: Novák – László: *op. cit.*, 118–119. Domokos: *op. cit.*, 153–156.

agresiv.¹⁶⁶ Cerințele maghiare au fost publicate de cotidianul *Népújság*, care a jucat un rol important în mobilizarea comunității maghiare și în tematizarea problemelor. Limbajul, tonul, mesajele formulate de acest ziar nu au atins niciodată radicalismul cotidianului-pereche în limba română, dar prin editorialele de pe pagina de titlu și prin tematizarea subiectelor naționale (școală, cultură, trecut și istorie națională) și a problemelor, a contribuit semnificativ la intensificarea efectului de solidaritate, mobilizare și agitare, jucând un rol important în formarea spiritului comunitar apărut cu o forță înnoită în comunitatea maghiară.¹⁶⁷

Într-o analiză realizată în februarie, Ministerul Afacerilor Externe din Ungaria a considerat că la Târgu-Mureș un dialog între VR și UDMR ar fi imposibil.¹⁶⁸ Intellectualul clujean Ernő Gáll, susținând o prelegere la Târgu-Mureș în data de 6 martie, și-a notat în jurnalul său că în oraș sunt perceptibile elementele sindromului Karabah. Cei sosiți din alte regiuni și stabiliți la Târgu-Mureș se agată din răsuputeri de privilegii. Intelectualii maghiari ai acestui oraș sunt mai nerăbdători ca în alte părți. A menționat și faptul că s-a întâlnit cu András Sütő, care a accentuat că trebuie luată atitudine într-un mod și mai hotărât, chiar cu asumarea anumitor riscuri.¹⁶⁹ În martie, la Târgu-Mureș situația a devenit extrem de tensionată, iar din cauza participării elitei la polemică și opinia publică s-a isterizat, fapt al cărui indicator poate fi considerată atmosfera de linșaj care s-a instalat în presa locală.

6. Martie 1990 la Târgu-Mureș

În prima parte a lunii martie, situația din Târgu-Mureș a devenit tensionată. Rezultatele legate de problema învățământului în limba maternă și în general de drepturile minorităților naționale, drepturi cerute, revendicate și tratate prioritare de comunitatea maghiară, au întârziat. Totodată diferitele grupări românești formate în jurul VR au încercat să împiedice din ce în ce mai mult revendicările comunității maghiare. Toate acestea au dus la derularea unei serii de evenimente care au culminat în conflictele stradale sângeroase din 19–20 martie.

În 15 martie 1990, la Târgu-Mureș și în mai multe localități din județul Mureș au avut loc evenimente de comemorare a revoluției și a luptei pentru libertate a ma-

166 Cercetările despre activitatea desfășurată între ianuarie și martie 1990 de cotidienele din Târgu-Mureș *Cuvântul liber* și *Népújság* au arătat modul în care aceste ziare au prezentat următoarele teme: imagine despre sine și despre alții, trecut istoric (ardelean), simboluri naționale, drepturi etnice. Rezultatele arată că ziarul *Cuvântul liber* a folosit în majoritatea cazurilor formulări militante, cu caracter ofensiv. Zoltán Bodó – Marius Cosmeanu – Csaba Mátéffy – Paul Mărginean: Alter/Ego târgumureșean. *Alter*, 1995. 1. 77–92.

167 Ziarul a furnizat în cantitate mare teme care pot fi catalizatorii de formare și mobilizare a comunității, dar poate din precauția situației de minoritar, într-un limbaj mult mai puțin agresiv decât cel al echivalentului său român. Cotidianul s-a concentrat asupra superiorității civilizatorice și culturale, evocând o imagine a orașului care din punct de vedere cultural se considera încă în mare parte a fi maghiar. *Ibidem*, 87.

168 MNL OL, KÜM, TÜK, România, 1990, cutia 65, 00643/3.

169 Ernő Gáll: *Napló I. 1977–1990*. Cluj-Napoca, Polis, 2007, 2003, 351.

ghiarilor din 1848-1849. Sărbătorirea zilei de 15 martie în haosul schimbării de regim din România a fost un nou pas care a sugerat opiniei publice majoritare hotărârea și unitatea comunității maghiare. O parte dintre români au interpretat și au evaluat comemorarea în mod asemănător demonstrației cu lumânări din februarie, dar de această dată completând-o cu așa-zisele nedreptăți istorice legate de această zi.¹⁷⁰

Pe lângă tensiunile apărute cu ocazia sărbătoririi zilei de 15 martie, opinia publică din Târgu-Mureș a fost preocupată de două întrebări relevante: problema încă nerezolvată a învățământului și cea a inscripțiilor bilingve, care au fost considerate o parte importantă a ocupării simbolice a spațiului și a reprezentării comunitare. Reprezentanții vieții publice maghiare din Târgu-Mureș au exprimat clar, în mai multe foruri, că nici cu prețul actualei situații tensionate nu vor să renunțe la telurile stabilite în organizarea învățământului în limba maghiară, pe care îl consideră condiția de bază a drepturilor comunitare.

Locul discuțiilor tensionate din februarie, discuții legate de Liceul „Bolyai Farkas”, a fost preluat în martie de situația din cadrul Institutului de Medicină și Farmacie, unde studenții de naționalitate maghiară au intrat în grevă din cauza atitudinii ostile față de învățământul în limba maghiară.¹⁷¹

Punctul cardinal al apărării drepturilor minorității din această perioadă, al căror militant era UDMR-ul, era ca simbolurile, manifestările concrete ale prezenței comunității maghiare să fie perceptibile în spațiul public. Acest lucru a fost interpretat ca o garanție a recunoașterii drepturilor minorităților naționale, totodată însemnând și un fel de ocupare simbolică a spațiului public. Unul dintre punctele cele mai evidente ale acestui efort a fost constituit de inscripțiile bilingve (numele localităților și ale instituțiilor). O parte dintre reprezentanții români ai CPUN nu au formulat o poziție univocă față de această problemă, în timp ce ceilalți, împreună cu activiștii VR, s-au opus categoric.

Tensiunile apărute în această privință au condus în data de 16 martie la evenimentele legate de Farmacia nr. 28 din cartierul Tudor. Din cauza/sub pretextul afișării unei inscripții bilingve, mai multe sute de persoane de etnie română au protestat la fața locului, iar mai apoi, până spre seară, în diferite zone ale orașului. Protestul a fost însoțit de tulburarea ordinii publice și de acte de violență împotriva unor persoane de etnie maghiară.¹⁷²

În ziua următoare, în 17 martie, au avut loc noi mișcări de mase. Între orele 11.00 și 14.00 Liga Studenților Români a organizat un protest. În cadrul demonstrației au fost ținute discursuri împotriva studenților maghiari și în general împotriva eforturilor comunității maghiare.¹⁷³ Cele întâmplate în 16 și 17 martie au semnalat clar că activiștii români care au acționat împotriva revendicărilor maghiare sunt în stare să pună în mișcare, să ducă pe străzi mase mari de oameni care, cu ajutorul unor metode violente, pot face presiuni asupra comunității maghiare și a reprezentanților acesteia. Totodată s-a simțit și faptul că aceste mișcări în unele cazuri au purtat în sine și semnele agresiunii fizice.¹⁷⁴

170 Novák – László: op.cit.

171 *Népújság*, 9 martie 1990.

172 Pentru detalii despre cele petrecute, vezi: Novák – László: op. cit., 137–139.

173 *Fondul video al Fundației „György Bernády”, Târgu-Mureș, caseta 6.*

174 Mulți dintre protestatari au distrus inscripții maghiare, și pe lângă agresiunea verbală au agreat și fizic ziaristi, pietoni.

Evenimentele care au debutat în primele zile ale lunii martie au culminat în ziua de 19. Grupul de interese român format în jurul VR a decis să facă pași noi, mai radicali. În orele dimineții, cu scopul de a exercita presiune, au organizat un protest în fața sediului CPUN, unde Előd Kincses, cel mai cunoscut lider de etnie maghiară al organizației (care și-a asumat, de asemenea, cele mai multe conflicte) a fost obligat să demisioneze.¹⁷⁵

Cele întâmplate în ziua de luni, 19 martie, înainte de masă, afirmațiile făcute la cele două negocieri, faptul că Kincses a fost obligat să demisioneze au semnalat univoc că protestatarii și organizatorii vor să stopeze revendicările comunității maghiare și să-i înlăture de la conducerea orașului pe reprezentanții politici și pe cei publici ai comunității maghiare. Printre argumentele enumerate, pe lângă lucrurile concrete (aparitiile lui Kincses în emisiunile TV, demonstrațiile etc.) s-au regăsit și diferite stereotipii, știrile străzii, știri necontrolate și neverificate, temerile și frustrările rezultate din aceasta, resentimentele istorice reale sau exagerate și, nu în ultimul rând, tezele naționale (în primul rând antimaghiare) formulate și transformate în dogme ideologice în regimul anterior.

Conducerea CPUN s-a dovedit a fi neputincioasă. Unii membri, în mod deschis sau pe ascuns, au fost de acord cu protestatarii care au vrut să-l îndepărteze pe Kincses, iar ceilalți nu și-au exprimat părerea în această situație conflictuală. Liderul CPUN, generalul Scriciu, cum reieșea clar și din declarațiile sale anterioare, nu trata ca pe o prioritate rezolvarea problemei minorităților naționale, iar prin acceptarea acuzațiilor aduse împotriva lui Kincses a decis această problemă. A cedat presiunii străzii, a acceptat îndepărtarea lui Kincses și prin aceasta a creat un precedent care în următoarele zile a avut consecințe tragice.

Celălalt eveniment important a fost asaltarea sediului UDMR. Mulțimea care sărbătorea demisia lui Előd Kincses, împreună cu mulțimea mobilizată de către activiștii VR și sosită din satele de pe Valea Gurghiului, a asaltat în orele după-amiezii clădirea în care se aflau sediile partidelor politice și al UDMR. În timpul acestor evenimente, protestatarii au devastat sediul (în care funcționau și alte partide politice), iar mai multe persoane de etnie maghiară rămase înăuntru au fost grav agreate. Cel mai cunoscut caz a fost agresiunea lui András Sütő.¹⁷⁶

Evenimentele petrecute au adus în discuție mai multe întrebări. Cum oare se putea ca toate acestea să aibă loc în prezența liderilor armatei, ai poliției, ai județului și ai orașului? Oare a fost o omisiune intenționată sau o gafă profesională, poate o eroare? Liderii poliției și ai armatei locale au invocat mai târziu faptul că nu au avut la dispoziție un număr adecvat de oameni, iar soldații și polițiștii detașați la fața locului, în ciuda tuturor eforturilor, nu au putut să stăpânească mulțimea agresivă.

O mare parte dintre memoriile maghiare sugerează o anumită intenționalitate. Faptul că organele competente, persoanele care au organizat evacuarea, din omisiune intenționată sau profesională, au făcut probabil mai multe greșeli – trimiterea unor camioanelor cu prelate (ce a făcut posibil ca agresorii să pătrundă în mașină), asigurarea inadecvată și cu forțe insuficiente a locului, precum și întârzierea

175 Novák – László: *op. cit.*, 146–149.

176 *Ibidem*, 149–154; *Fehér könyv. Az 1990. március 19. és 20-i események Marosvásárhelyen*. Editura Püski, Budapeșt, 1991.

sosirii camioanelor – nu a determinat pe nimeni dintre atacanți să bată în retragere, dispozițiile nu au avut niciun efect de descurajare, în consecință nu au reușit să stăpânească protestatarii deveniți din ce în ce mai agresivi.

Agresivitatea din data de 19 martie a avut probabil (și) scopul de a-i face pe locuitorii maghiari ai orașului reticenți. Toate acestea însă au cauzat reacții inverse. În ziua următoare, 20 martie, a avut loc o demonstrație amplă în centrul orașului. Mulțimea alcătuită de 10–15.000 de oameni a semnalat categoric și cu voce tare că cere rezolvarea urgentă a problemelor. Mulțimea maghiară, care era încă sub efectul evenimentelor din ziua de 19 martie și al celor de dinainte, evenimente în cadrul cărora agresiunea fizică era prezentă, nu s-a mai mulțumit cu promisiunile formale făcute de către CPUN. Sloganurile „Acum ori niciodată”, „Să iasă toți ungurii”, „Am răbdat destul” s-au referit la faptul că mulțimea aștepta măsuri prompte, rapide și hotărâte, respectiv garanții privind aplicarea acestora. Primăria era deja sub ocupația pașnică a demonstranților maghiari.¹⁷⁷

După un timp au apărut în piață contramanifestanți români, a căror tabără s-a completat în cursul după-amiezii cu cei chemați și transportați din nou din Valea Gurghiului, înarmați cu bâte. În jurul orei 17.30 disputa verbală din piață s-a transformat în lupte de stradă. La ora 17.38 grupul celor din Valea Gurghiului a năvălit din adăpostul manifestanților români și s-a năpustit asupra demonstranților maghiari, care, după panica de început, s-au avântat la contraatac. Armata a încercat doar mai târziu, cu ajutorul unor blindate, să despartă cele două tabere. Însă formarea unui „război” nu a fost oprită nici de acest lucru. Această situație a luat sfârșit la orele serii, când demonstranții maghiari, care au beneficiat de ajutorul celor sosiți din regiune, au rupt cordoanele și au izgonit tabăra opusă. În noaptea de 20 spre 21 martie 1990 au sosit în oraș noi trupe de militari.¹⁷⁸

7. De la „sângerosul martie” până la primele alegeri libere

Încă din ziua de 20 martie 1990, conducerea centrală a CPUN a înființat o comisie pentru cercetarea și anchetarea evenimentelor din Târgu-Mureș. Comisia era formată din următoarele persoane: Ion Mânzatu (vicepreședinte CPUN), Gelu Voican-Voiculescu (viceprim-ministru), Nicolae S. Dumitru, Nicolae Radu, Attila Verestóy (membrii Biroului Executiv CPUN), Mihai Șora (ministrul învățământului), Mihai Eftimescu (prim-locțiitor al șefului Marelui Stat Major, Ministerul Apărării Naționale), Corneliu Diamandescu (adjunct al ministrului de interne), Nicolae Cochinescu (director la Procuratura Generală). Organul a avut o dublă misiune: constatarea celor întâmplate și înaintarea unui raport despre acestea către CPUN, și totodată pacificarea orașului, rezolvarea situației de conflict.¹⁷⁹

La propunerea delegației bucureștene, situația creată la Târgu-Mureș ar fi trebuit rezolvată în cadrul unei serii de negocieri, organizate cu participarea repre-

177 Novák – László: *op. cit.*, 154–161.

178 *Ibidem*.

179 *Ibidem*.

zentanților UDMR și VR. Delegația, alcătuită din câte 10 membri desemnați de cele două organizații, a început negocierile prin intermediul delegației guvernamentale, ca reprezentanți ai celor două comunități etnice, și nu ca organizații politice.¹⁸⁰ Datorită atât acestui fapt, cât și situației în care reprezentanții CPUN au ajuns pe planul secundar, VR a devenit unicul partener român de negociere oficial și recunoscut. Prin cooptarea lor în aceste discuții interetnice, liderii Vetrei Românești, au fost de fapt legitimați. Atitudinea FSN a demonstrat faptul că nu dorea să condamne în mod clar violența. Liderii FSN erau dispuși să treacă cu vederea rolul pe care l-a jucat VR înainte de și în timpul evenimentelor de la Târgu-Mureș și să îi consindere pe liderii acesteia parteneri cu drepturi depline la masa negocierilor. Așa au reușit ultranaționalistii să rămână în prim-planul scenei politice și să dobândească legitimitate politică. După prima etapă a negocierilor, partenerii au dat publicității o declarație comună în care au cerut ca locuitorii să pună capăt agresiunilor și totodată au semnalat începerea discuțiilor.¹⁸¹

După evenimentele din Târgu-Mureș nu a putut întârzia nici confruntarea organelor județene cu cele întâmplare. A fost evident că organele județene CPUN s-au dovedit incapabile să soluționeze situația apărută. În ziua de 23 martie, la propunerea lui Gelu Voican-Voiculescu, conducerea județeană a fost realasă printr-o metodă specifică. Românii au propus în birou cinci persoane de etnie maghiară, iar maghiarii, cinci persoane de etnie română. Părții române trebuia să-i revină funcția de președinte județean, o poziție de vicepreședinte și funcția de secretar județean. Maghiarii au primit două locuri de vicepreședinte.¹⁸² Tot prin această metodă a fost reales și Consiliul Municipal al CPUN din Târgu-Mureș.¹⁸³

Negocierile dintre delegațiile UDMR și VR au continuat și în zilele următoare. UDMR a avut ca scop primordial ca organizația care până atunci s-a opus vehement revendicărilor comunității maghiare să accepte și să se pronunțe deschis, într-un comunicat, asupra valabilității unor drepturi etnice (inscripții bilingve, folosirea limbii materne, învățământ independent). Punctele de vedere se apropiiau foarte greu, deoarece, după cum au afirmat și simpatizanții VR, care, în pofida înțelegerilor comune, au demonstrat în continuare pe străzi, tema centrală a dezbatărilor nu mai era validarea sau tehnica aplicării drepturilor minorităților, ci repri-marea cât mai deplină a acestora și măsurile minimale.

180 ACJM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 246–259. Ședința CJP CPUN și a comisiei guvernamentale din data de 22 martie 1990.

181 Novák – László: *op. cit.*, 174.

182 Din partea maghiarilor András Tőkés a citit numele persoanelor române propuse de ei: Valer Gălea, președinte, Aurel Rusu, vicepreședinte, Gheorghe Pătrașcu, secretar, Mihai Grozav, Grigore Ploșteanu, Nicolae Juncu, Mihai Sin, Dumitru Pop, Gheorghe Șincan, membri. Tușnea a încercat să exercite un fel de drept de veto privind această propunere, argumentând că Organizația Frăția nu este reprezentată. Românii au propus următoarele persoane de etnie maghiară: Zoltán Kolozsváry, György Virág, vicepreședinți, László Szabó, Zoltán Körmöczky, Dénes Fülöp, Noémi Ábrám, Jenő Dósa, membri. Propunerile au fost acceptate, doar că în locul lui Juncu, care a demisionat, a fost ales Ioan Bocoș.

183 György Gálfalvi, István Király, László Borbély, Levente Sükösd, Emil Tîrnăveanu, Sorin Uifălean, Adina Gican, Roman Domide, membri birou, Cornel Gheorghe, președinte, László Borbély, Emil Tîrnăveanu, Sorin Uifălean, vicepreședinți, Adina Gican, secretar. *Népújság*, 24 martie 1990. Ședința CJP CPUN.

Până la acceptarea comunicatului comun drumul s-a dovedit a fi lung, iar din cauza târâgănării și a greutăților cauzate de apropierea punctelor de vedere, negocierile au pierdut treptat din elanul inițial. Comunicatele comune, rapoartele despre consultații conțineau de regulă informații generale, acorduri de principiu.

La aceste consultări nu s-au luat decizii privind cerințele și problemele concrete. În data de 5 aprilie, UDMR și VR au publicat un nou comunicat în care au condamnat din nou agresiunea și au accentuat importanța apropierii punctelor de vedere. Un punct separat era dedicat asigurării populației române de faptul că interesele comunității române nu vor fi îngădite în niciun caz și sub nicio formă de cerințele comunității maghiare. La rândul ei, populația maghiară trebuia convinsă de faptul că conducerea actuală și cea nouă de după alegeri vor garanta drepturile comunității maghiare, conform acordurilor internaționale.¹⁸⁴

„Calmarea impusă” a spiritelor politice n-a adus însă liniștea mult așteptată în oraș. Deși mișcările stradale au luat sfârșit, în locurile unde membrii celor două etnii au avut contact, jarul încă mocnea.

Conform raportului întocmit de Consiliul Provizoriu Județean al CPUN, la mijlocul lui aprilie, în diferitele fabrici și uzine erau încă percepibile tensiunile dintre cele două etnii.¹⁸⁵ La ședința din 5 aprilie 1990 a CPUN, din raportul economic referitor la județ reiese că producția din județul Mureș a scăzut chiar și în comparație cu primele două luni ale anului. Acest fapt se datorează evenimentelor din martie și lipsei generale a materiei prime.¹⁸⁶

Conducerile uzinelor și ale fabricilor din județ au încercat să pună capăt haosului survenit în urma evenimentelor din martie cu ajutorul unui comunicat comun publicat la sfârșitul lui martie, în care au cerut muncitorilor să reia lucrul și totodată au interzis orice activitate politică în unitățile economice.¹⁸⁷ Cu toate acestea, zvonurile necontrolate au ținut în agitație opinia publică a orașului și a regiunii timp de săptămâni întregi.¹⁸⁸

În primele zile ale lunii aprilie a început procesul celor șapte romi (Béla Grecui, István Horváth, Béla Puczi Kozák, Sándor Puczi Kozák, Gheorghe Carculea, Ernő Puczi Kozák) acuzați pentru participarea la evenimentele din 20 martie.¹⁸⁹ Atmosfera copleșitoare dominantă mai ales în rândul maghiarilor a fost înrăutățită și mai mult de demonstrenții români, care pentru câteva zile au ocupat centrul orașului, dar și de proces. Tribunalul a condamnat și a aplicat pedepse mai mici sau mai mari în primul rând persoanelor de etnie romă și maghiară, și totodată a dat dovadă de o părtinire spectaculoasă, încât practic nu a ținut seamă de acțiunile persoanelor de etnie română.¹⁹⁰

184 *Népújság*, 5 aprilie 1990.

185 ACJM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 336. Ședința CJP CPUN din 11 aprilie 1990.

186 ACJM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 325–333. Ședința Consiliului Județean din Tâgu-Mureș al CPUN. 5 aprilie 1990.

187 *Népújság*, 30 martie 1990.

188 Pe baza raportului întocmit în 22 iunie de comandantul Poliției, Gheorghe Gamba, au fost verificate zvonurile care mai circulau în județul Mureș (de exemplu, că la IMATEX se fac arme, se cumpără cuțite), care s-au dovedit a fi neadevărate. Extras din raportul comandantului Poliției Gheorghe Gamba. ACJM, inventar 36/1990, dosar 6, f. 383.

189 *Népújság*, 3 aprilie 1990.

190 Despre sentințele judecătorești vezi subcapitolul următor, care este dedicat acestei teme.

Ancheta din aprilie a ziarului *Népújság* a relatat despre atmosfera apăsătoare din oraș. A început un nou val al emigrației care debutase în decursul anilor '80. În primul rând au decis să părăsească țara o parte dintre participanții la evenimentele din 20 martie, care s-au temut de represiuni din partea statului român. În numărul din 12 aprilie al cotidianului *Népújság*, Béla Markó a încercat să argumenteze prin încrederea în democrație și prin credință, încercând astfel să-i convingă pe maghiari să rămână acasă.¹⁹¹ Emigrația luase deja proporțiile unui exod.¹⁹²

Despre evenimentele din Târgu-Mureș au fost întocmite și rapoarte de expertiză. Raportul final al comisiei de anchetă înființate de CPUN în data de 20 martie seara și care până în data de 28 martie a fost condusă de Gelu Voican-Voiculescu și N. S. Dumitru, iar după această dată, de Ion Mânzatu, a fost aprobat în ianuarie 1991. Membrii comisiei au prezentat textul raportului în Parlament pe data de 15 ianuarie, dar acesta nu a fost dat publicității. Documentul, alcătuit din 58 de pagini și mai multe duzine de anexe, a interpretat evenimentele ca pe un proces istoric și s-a angajat în primul rând să dezvăluie relațiile cauză-efect.¹⁹³

Nu s-au făcut referiri de nicio parte la persoane concrete, eventuali responsabili, cu toate că în unele părți ale textului se pot găsi referiri la responsabilitate personală (de exemplu, mobilizarea celor din Valea Gurghiului). În mod evident, scopul acestui raport nu a fost stabilirea responsabililor concreți și întocmirea documentației pe baza căreia eventualii vinovați să poată fi trași la răspundere, ci mai degrabă s-a vrut a fi o sinteză mai mult sau mai puțin pacificatoare între cele două etnii.¹⁹⁴

Ca efect ulterior al evenimentelor din martie se poate interpreta înființarea Serviciului Român de Informații, SRI. Este bine-cunoscut faptul că FSN, care a venit la putere în timpul revoluției, a pus Securitatea în subordinea armatei, iar angajații au primit începând cu 23 decembrie, timp de trei luni, salarii, unii dintre ei rămânând activi și în această perioadă. După trei luni, la doar câteva zile după evenimentele din Târgu-Mureș, în data de 26 martie, în baza Decretului nr. 181 a fost înființat noul serviciu de informare. Într-un raport prezentat în Parlamentul României, Virgil Măgureanu a justificat înființarea SRI. Pe lângă pericolele terorismului și ale spionajului economic, s-a referit și la faptul că există pericolul ca elemente străine diversioniste să se integreze în organizațiile minorităților naționale și să provoace destabilizare, punând organizațiile minoritare în slujba unor ambiții separatiste, autonomiste.¹⁹⁵

191 *Népújság*, 12 aprilie 1990.

192 *Népújság*, 19 aprilie 1990.

193 *Fondul documentar al Fundației „György Bernády”*, Târgu-Mureș.

194 Despre conflictul din martie s-au întocmit mai multe rapoarte locale și internaționale. Profesorul Ion Mânzatu nu a fost de acord cu raportul anterior al comisiei, și de aceea a întocmit un nou raport. *Helsinki Watch*, organizație care a fost înființată cu scopul de a verifica respectarea și supravegherea clauzelor Convenției de la Helsinki, a publicat în mai 1990 un raport propriu, redactat de avocații Holly Carter și Robert Levy, în care evenimentele din Târgu-Mureș au fost considerate conflict etnic. Un raport a fost întocmit și de Societatea Internațională pentru Apărarea Drepturilor Omului, ai cărei reprezentanți au desfășurat o anchetă la Târgu-Mureș în perioada 21–26 aprilie. Raportul accentuează și mai tare rolul manipulării, al informării derutante, al dezorientării, și vorbește despre intenții planificate anticipate. Novák – László: *op. cit.*, 179–181.

195 MNL OL, KÜM-TÜK, România, 1990, cutia 66, 003578.

Între înființarea din martie a SRI și evenimentele din Târgu-Mureș mulți au făcut o legătură directă.¹⁹⁶ Totodată mai mulți politicieni români care pe vremuri au deținut funcții înalte de conducere afirmă că organizarea serviciului de informații a început mult mai devreme, în ianuarie 1990.¹⁹⁷ Evident că un serviciu secret nu poate fi organizat în patru zile. Dar totodată este clar și faptul că gestionarea problemei minorităților din punctul de vedere al politicii de securitate figurează ca unul dintre argumentele de bază în organizarea SRI. Mișcarea comunității maghiare extinsă în toată Transilvania, al cărui punct culminant poate fi considerat șirul evenimentelor din Târgu-Mureș, a furnizat suficiente argumente pentru înființarea acestei noi organizații, care în mare măsură s-a clădit pe bazele Securității și pe reactivarea personalului care s-a ocupat cândva de minorități.¹⁹⁸ Angajații de odinioară ai Securității din județul Mureș au profitat de asemenea de evenimentele petrecute la Târgu-Mureș, evenimente care, pornind din logica puterii și a Serviciilor Secrete, au confirmat necesitatea și utilitatea lor.¹⁹⁹

În mod evident, evenimentele din 19–20 martie au jucat un rol important atât în pregătirea primelor alegeri parlamentare libere atât de apropiate, cât și în formarea raporturilor de putere politică. Valul de agresiuni din martie a recreionat într-un mod semnificativ paleta politică formată la mijlocul lunii februarie, odată cu înființarea CPUN. Cea mai mare parte a conducerii județene și orășenești provizorii, incapabilă să prevină și apoi să stopeze dezvoltarea conflictelor etnice, a fost destituită încă în timpul activității comisiei de investigare din București. Iar negocierile de după conflicte au avut loc între reprezentanții UDMR și VR. Au fost constrânși să demisioneze președintele județean și cel târgumureșean al CPUN (Ion Scriciu, Ioan Judea), precum și acei vicepreședinți și membri ai conducerii ale căror persoane au fost asociate cu evenimentele din martie (Előd Kincses, Attila Jakabffy).²⁰⁰

UDMR²⁰¹ și formațiunile politice din jurul VR, care s-au opus încercărilor maghiare și care s-au organizat cu scopul de a împiedica orice tentativă maghiară, s-au întărit.²⁰² Viața politică locală și pregătirile pentru alegeri au fost dominate de

196 Gyula Miholcsa: *Marosvásárhely fekete márciusa*, film documentar, partea a V-a. *Raport final*. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, Editori: Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrințu, Cristian Vasile. Editura Humanitas, București, 2008.

197 Interviu cu Petre Roman, Nicolae Ulieru și Virgil Măgureanu. Interviuurile au fost realizate de Cornel Mihalache și Edit Bereczki. Aceste interviuri sunt în posesia autorilor.

198 Petre Roman susține că 90% din personal era din rândurile Securității. *Ibidem*.

199 Din cele mai recente cercetări reiese că în organizația județeană Mureș a SRI și-au continuat activitatea mai mulți ofițeri securiști care înainte de 1989 au activat pe probleme de minorități.

200 Deși toți au încercat, niciunul dintre acești lideri n-a reușit să-și facă o carieră politică eficientă și pe termen lung. Candidatura lui Előd Kincses din 1990 a fost împiedicată de o contestație depusă de partidele române. Judea și Scriciu au încercat și ei să își construiască o carieră, dar n-au reușit să obțină rezultate remarcabile.

201 Între timp s-a înființat și sucursala din Târgu-Mureș a Partidului Creștin Democrat Maghiar din România, care însă nu a obținut o susținere politică mai importantă. Membrii Comitetului Executiv Provizoriu au fost: Csaba Apor, Kati Bandi, Péter Kasler, József Miholcsa, György Ötvös, Béla Szabó, István Szabó, László Varga. *Népújság*, 18 aprilie 1990.

202 Grupurile active din VR și din jurul VR s-au înscris în competiția electorală în 1990 mai întâi sub culorile AUR (Alianța pentru Unitatea Românilor), după care, în a doua parte a anului, s-a înființat PUNR (Partidul Unității Naționale Române). Un lider marcant al VR, Radu Ciontea, a devenit deputat pe listele AUR, după care a devenit senator pe listele PUNR.

cele două organizații și de liderii care au ieșit în evidență în timpul evenimentelor din martie și al negocierilor de mai târziu (László Borbély, György Frunda, Radu Ceontea, Dumitru Pop etc.) În viața politică locală, dintre partidele românești, pe lângă Alianța Uniunii Române, Frontul, transformat în partid politic în luna februarie, a reușit să-și mențină o bază de alegători mai masivă. După cum am mai amintit, încă din primele zile de după căderea regimului comunist orașul Târgu-Mureș a ocupat un loc important, simbolic în lupta pentru apărarea intereselor comunității maghiare din România. Evenimentele din martie au întărit această poziție a orașului și nu în ultimul rând rolul reprezentanților locali ai UDMR în conducerea centrală a organizației. Politicienii din județul Mureș (Béla Markó, György Frunda, László Borbély, Attila Kelemen) au jucat un rol important în viața organizației, în formarea orientării sale politice, ideologice.

În data de 29 martie s-a înființat Comisia Electorală Județeană Mureș, alcătuită din 11 membri. Președintele comisiei a fost Horea Iancu Banciu. În zilele de 25 și 26 aprilie s-au publicat listele candidaților din județul Mureș pentru Senat și Camera Deputaților. Din județ, 20 de organizații și-au desemnat candidații și alți trei independenți și-a depus candidatura. Candidații UDMR din județul Mureș erau László Borbély, László Zsigmond, György Frunda, Károly Kerekes, János Németh, Zoltán Ábrám, Kinga Ilyés, Dénes Fülöp și Antal Sándor Pongrácz.²⁰³

VR (AUR) și Frontul au monopolizat aproape complet lupta politică pentru reprezentarea locuitorilor români ai județului. Aceste organizații, și înainte de toate VR, au dispus de o tabără numeroasă care putea fi mobilizată chiar și pentru proteste stradale, ca de exemplu în prima parte a lunii mai, când Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Țărănesc, a convocat o ședință electorală la Târgu-Mureș, unde discursul lui a fost întrerupt de mai multe ori de persoane care îi ovacionau pe Iliescu și Vatra. Tot protestatarii au perturbat demonstrația împotriva reinstaurării comunismului organizată de un grup din Târgu-Mureș al organizației 21 Decembrie.²⁰⁴ Însă la mitingul organizat de Front în data de 16 mai au luat parte mii de oameni și manifestarea s-a derulat fără incidente.²⁰⁵

Rezultatele județene ale primelor alegeri parlamentare libere din România de după 1989 au fost făcute publice în data de 23 mai. Ion Iliescu, cel care câștigase alegerile prezidențiale cu 85%, a obținut 60,35% din voturile valabil exprimate în județul Mureș. Radu Câmpeanu (Partidul Național Liberal) a primit 36,79%, iar Ion Rațiu (Partidul Național Țărănesc), 2,86% din voturi. Voturile valabile pentru Senat și Camera Deputaților s-au împărțit în felul următor: UDMR 42,51%, AUR 34,36%, FSN 16,52% (Senat); UDMR 41,96%, AUR 34,39%, FSN 14,24%, PNL 1,73%, PPCD 0,89% (Camera Deputaților). Lista senatorilor aleși în județul Mureș arăta în felul următor: Béla Markó (UDMR), Radu Ceontea (AUR), Valer Galea (FSN). Au obținut mandate de deputați următorii candidați din județul Mureș: László Borbély, László Zsigmond, György Frunda, Károly Kerekes (UDMR), Dumitru Pop, Petru Coriolan, Petru Burca (AUR), Corneliu Moldovan (FSN).²⁰⁶

203 *Népújság*, 26 aprilie 1990.

204 *Népújság*, 11 mai 1990.

205 *Népújság*, 17 mai 1990.

206 *Népújság*, 23 mai 1990.